

PODSTAWY PRZEDSIĘBIORCZOŚCI 2.0

GRZEGORZ KWIATKOWSKI
JACEK MUSIAŁKIEWICZ

Program nauczania podstaw przedsiębiorczości dla szkoły ponadpodstawowej

opracowany w ramach projektu

„Tworzenie programów nauczania oraz scenariuszy lekcji i zajęć wchodzących w skład zestawów narzędzi edukacyjnych wspierających proces kształcenia ogólnego w zakresie kompetencji kluczowych uczniów niezbędnych do poruszania się na rynku pracy”

dofinansowanego ze środków Funduszy Europejskich w ramach
Programu Operacyjnego Wiedza Edukacja Rozwój, 2.10 Wysoka jakość systemu oświaty

WARSZAWA 2019

Redakcja merytoryczna – Anna Kasperska-Gochna
Recenzja merytoryczna – dr Joanna Koprowicz
dr Rafał Borkowski
dr Beata Rola
Katarzyna Szczepkowska-Szczeńiak

Redakcja językowa i korekta – Editio

Projekt graficzny i projekt okładki – Editio

Skład i redakcja techniczna – Editio

Warszawa 2019
Ośrodek Rozwoju Edukacji
Aleje Ujazdowskie 28
00-478 Warszawa
www.ore.edu.pl

Publikacja jest rozpowszechniana na zasadach wolnej licencji Creative Commons – Użycie niekomercyjne 4.0 Polska (CC-BY-NC).
<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.pl>

SPIS TREŚCI

1. Wstęp	5
2. Cele ogólne	10
3. Treści nauczania oraz towarzyszące im cele szczegółowe	11
4. Treści nauczania wykraczające poza podstawę programową	28
5. Kształtowanie kompetencji kluczowych i integrowanie treści międzyprzedmiotowych	29
6. Włączanie uczniów z indywidualnymi potrzebami edukacyjnymi	31
7. Metody i formy pracy oraz organizacja lekcji z podstaw przedsiębiorczości	34
8. Metody sprawdzania osiągnięć uczniów i kryteria oceny	38
9. Ewaluacja programu	43
Bibliografia	45

1. WSTĘP

1.1. Ogólna charakterystyka programu

Program nauczania dotyczy przedmiotu podstawy przedsiębiorczości realizowanego w trakcie III etapu edukacyjnego. Jest przeznaczony dla liceów ogólnokształcących i techników¹.

Zawarte w programie treści nauczania zostały podzielone na 38 jednostek. Poszczególne jednostki zostały pogrupowane w sześć części:

1. Kim jest człowiek przedsiębiorczy?
2. Jak działa gospodarka?
3. Jak funkcjonują przedsiębiorstwa?
4. Jak gospodarować finansami osobistymi?
5. Jak się odnaleźć na rynku pracy?
6. Jak prowadzić własne przedsiębiorstwo?

Zadaniem pierwszej części jest przedstawienie uczniom człowieka przedsiębiorczego. Wielu uczniów nadal błędnie utożsamia człowieka przedsiębiorczego wyłącznie z przedsiębiorcą. Jednym z głównych celów pierwszej części podręcznika jest rozszerzenie tego rozumienia przedsiębiorczości i uświadomienie uczniom, że człowiekiem przedsiębiorczym może i powinien być każdy z nas.

Następne dwie części zawierają sporo wiedzy ekonomicznej, dzięki czemu uczniowie będą wiedzieli, jak funkcjonuje gospodarka i jak działają przedsiębiorstwa. Wiedza ta jest potrzebna do tego, aby w kolejnych częściach uczniowie mogli nabyć umiejętności, które będą im potrzebne przez całe życie, tj. umiejętność zarządzania finansami osobistymi, umiejętności potrzebne do funkcjonowania na rynku pracy oraz umiejętności potrzebne do prowadzenia działalności gospodarczej.

Zakres treści nauczania został wyznaczony zapisami podstawy programowej kształcenia ogólnego. Jednak w niektórych obszarach tematycznych konieczne było ich uzupełnienie o zagadnienia wykraczające poza obowiązkową podstawę programową,

¹ Ponieważ podstawa programowa w zakresie podstaw przedsiębiorczości **dla szkół branżowych I stopnia dla uczniów będących absolwentami ośmioklasowej szkoły podstawowej jest praktycznie taka sama jak dla liceów ogólnokształcących i techników** – program nauczania może być wykorzystany również w tych szkołach.

Podstawa programowa w zakresie podstaw przedsiębiorczości **dla szkół branżowych I stopnia dla uczniów będących absolwentami gimnazjum różni się od podstawy programowej dla liceów ogólnokształcących i techników**. Dlatego nauczyciele, którzy chcieliby wykorzystać ten program do nauczania podstaw przedsiębiorczości w tych szkołach, musieliby dokonać niezbędnych modyfikacji.

ponieważ chcemy, aby program ten przede wszystkim wyposażał ucznia w umiejętności potrzebne mu w dalszym życiu.

Program nauczania będzie realizowany w klasach drugich i trzecich techników i liceów ogólnokształcących, czyli z uczniami 16–17-letnimi, którzy przez całe swoje życie byli zanurzeni w cyfrowej rzeczywistości i zasypywani w internecie ogromem informacji.

Dlatego treści nauczania zostały tak dobrane i podzielone, aby wzbudzało to zainteresowanie uczniów. Służy temu m.in. sformułowanie tytułów poszczególnych części programu nauczania w postaci pytań. Dzięki przedstawieniu uczniom tych pytań na pierwszych zajęciach otrzymają oni w krótkiej i interesującej formie zakres zagadnień, które będą realizowane w ramach podstaw przedsiębiorczości.

Wiele z zaproponowanych w programie nauczania metod nauczania opiera się na wykorzystaniu komputera i przetwarzaniu informacji zamieszczonych w internecie. Dzięki temu metody te będą jak najbardziej naturalne dla uczniów, którzy nie znają świata bez internetu.

Tytuł programu nauczania – Podstawy przedsiębiorczości 2.0 – odzwierciedla zawarte w nim podejście autorów programu do nauczania podstaw przedsiębiorczości, zakładające:

- wykorzystanie technologii informatyczno-komunikacyjnych do realizacji celów dydaktycznych zarówno przez nauczycieli, jak i przez uczniów;
- aktywny udział uczniów w procesie dydaktycznym; współczesny uczeń, wychowywany od urodzenia wśród mediów elektronicznych, nie może być biernym odbiorcą treści przekazywanych przez nauczyciela, lecz musi samodzielnie docierać do potrzebnych mu informacji oraz powinien umieć ocenić ich wiarygodność i aktualność;
- uwzględnienie w celach dydaktycznych wsparcia dla doskonalenia współcześnie ważnych umiejętności takich jak praca w grupie, tworzenie treści, krytyczne myślenie i wspomniane wyżej wyszukiwanie i selekcjonowanie informacji.

1.2. Podstawowe informacje o programie nauczania

Przedmiot: podstawy przedsiębiorczości

Typ programu nauczania: Program nauczania Podstawy przedsiębiorczości 2.0 jest programem przedmiotowym (jest przeznaczony do jednego przedmiotu wyodrębnionego w planie nauczania).

Etap kształcenia: III etap edukacyjny

Typ szkoły: szkoła ponadpodstawowa (czteroletnie liceum ogólnokształcące i pięcioletnie technikum)

Wariant realizowanej podstawy programowej: podstawowy²

Liczba godzin przeznaczonych na realizację programu nauczania: 60

Czas realizacji programu nauczania: druga klasa

Rodzaj programu nauczania: Program nauczania Podstawy przedsiębiorczości 2.0 jest programem liniowym. Materiał nauczania został podzielony w nim na części, realizowane kolejno, jedna po drugiej, w ustalonej w programie nauczania kolejności. Każda z części stanowi wyodrębniony blok powiązanych ze sobą merytorycznie zagadnień i jest realizowana tylko jeden raz w cyklu kształcenia. Po zrealizowaniu jednej części przechodzi się do następnej, stanowiącej ciąg dalszy poprzedniej. W programie nauczania nie przewidujemy wracania do zrealizowanych już części materiału nauczania i ich rozszerzania – co jest typowe dla spiralnych programów nauczania.

1.3. Podstawy prawne

Przy opracowaniu programu nauczania wykorzystane zostały następujące akty normatywne:

- Ustawa z dnia 14 grudnia 2016 r. – Prawo oświatowe (tekst jedn. Dz.U. z 2018 r., poz. 996, z późn. zm.);
- Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (tekst jedn. Dz.U. z 2018 r., poz. 1457, z późn. zm.);
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 9 sierpnia 2017 r. w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych, niedostosowanych społecznie i zagrożonych niedostosowaniem społecznym (Dz.U. z 2017 r., poz. 1578, z późn. zm.);
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 3 sierpnia 2017 r. w sprawie oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów i słuchaczy w szkołach publicznych (Dz.U. z 2017 r., poz. 1534);
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 30 stycznia 2018 r. w sprawie podstawy programowej kształcenia ogólnego dla liceum ogólnokształcącego, technikum oraz branżowej szkoły II stopnia (Dz.U. z 2018 r., poz. 467);
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 3 kwietnia 2019 r. w sprawie ramowych planów nauczania dla publicznych szkół (Dz.U. z 2019 r., poz. 639).

² Zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Edukacji Narodowej z dnia 30 stycznia 2018 r. w sprawie podstawy programowej kształcenia ogólnego w liceum ogólnokształcącym i technikum przedmiot podstawy przedsiębiorczości może być nauczany tylko w zakresie podstawowym.

1.4. Założenia teoretyczno-naukowe, na których oparty jest program nauczania

Program nauczania jest oparty na teorii progresywistycznej.

Progresywizm – kierunek w pedagogice, którego twórca J. Dewey i jego kontynuatorzy, m.in. W.H. Kilpatrick i C. Washburne, głosili potrzebę dostosowania oddziaływań dydaktyczno-wychowawczych do indywidualnych zainteresowań, potrzeb i możliwości psychofizycznych dzieci, a także stworzenia sprzyjających warunków do ich swobodnego rozwoju poprzez stosowanie odpowiednich metod, organizacji nauczania oraz środków kształcenia i wychowania. Odpowiednikiem progresywizmu w Europie był nurt nowego wychowania (Kupisiewicz i Kupisiewicz, 2009).

Szkoła według Johna Deweya

W aspekcie poznawczym współczesna myśl konstruktywistyczna jest zakorzeniona w pragmatyzmie Johna Deweya, który zakwestionował surową dyscyplinę panującą w szkole jako niesprzyjającą swobodnym poszukiwaniom uczniów i postulował uznanie użyteczności praktycznej za kryterium praktyki i weryfikacji teorii oraz zbliżenie nauki szkolnej do realnego życia. Wiedza jest przez Deweya traktowana jako proces, w którym rzeczywistość podlega ciągłym zmianom, a sama czynność uczenia się jest utożsamiana z rozwiązywaniem problemów. Rolę ucznia postrzegał Dewey jako zbliżoną do roli badacza, a na proces kształcenia patrzył jako na aktywne rekonstruowanie doświadczeń przy użyciu metody naukowej (Gałaś, 2016).

W założeniach progresywizmu zawarte są podstawowe idee, którymi kierowaliśmy się podczas tworzenia tego programu nauczania.

- A. Zgodnie z teorią progresywistyczną nauczyciel przestaje być źródłem wiedzy dla uczniów, a staje się przewodnikiem (trenerem), który kieruje procesem uczenia się. Nauczyciel stawia przed uczniami pytania i problemy, ale nie udziela na nie odpowiedzi i nie podaje gotowych rozwiązań – znajdowanie ich musi być efektem samodzielnej pracy uczniów. Nauczyciel może jedynie podpowiadać, jak i gdzie uczniowie mają ich poszukiwać.
- B. Znaczna część treści nauczania przedmiotu podstawy przedsiębiorczości ma zmienny charakter, dlatego uczniowie muszą potrafić samodzielnie szukać odpowiedzi na pojawiające się pytania i rozwiązań pojawiających się problemów. Gdyby wykorzystywali wyłącznie wiedzę przekazywaną im przez nauczyciela w trakcie lekcji, to istotna jej część byłaby nieaktualna już w momencie zakończenia przez nich edukacji w szkole ponadpodstawowej.
- C. Program nauczania powinien stanowić ważne narzędzie realizacji edukacji włączającej. Dlatego wszelkie działania podejmowane przez nauczyciela powinny być dostosowane do potrzeb każdego ucznia i jego możliwości psychofizycznych, co jest jednym z podstawowych założeń progresywizmu.

- D. Tradycyjne teorie w pedagogice nie przystają do wymagań współczesności, dlatego zostały przez nas odrzucone na rzecz teorii progresywistycznej, która zakłada, że uczeń aktywnie konstruuje swoją wiedzę.
- E. W programie nauczania proponujemy przede wszystkim aktywizujące metody nauczania właściwe dla teorii progresywistycznej, a nie metody podawcze, będące częścią tradycyjnych teorii.
- F. Koncepcja konstruktywizmu, do której powinien odwoływać się program nauczania (zgodnie z wytycznymi organizatorów konkursu i naszym przekonaniem), korzysta z teorii progresywizmu. Tak więc wybór teorii progresywistycznej jako bazy do stworzenia programu nauczania Podstawy przedsiębiorczości 2.0, jest uzasadniony.

Podjęcie do przedsiębiorczości w programie oparte jest na koncepcji P. Druckera, w której przedsiębiorca był agentem zmiany, wyszukującym i wykorzystującym okazje gospodarcze. Należy jednak zaznaczyć, że kładziemy nacisk nie tylko na przedsiębiorcę jako osobę prowadzącą firmę, lecz także – nawet przede wszystkim – na postawę przedsiębiorczą, która może mieć zastosowanie w wielu różnych obszarach życia i w wielu rolach w gospodarce (również jako pracownik czy konsument). Zaprezentowane podejście łączy perspektywę ekonomiczną (rola w gospodarce), psychologiczną (cechy i postawy przedsiębiorcy) oraz socjologiczną (wpływ na społeczeństwo i otoczenie).

2. CELE OGÓLNE

Do najważniejszych celów ogólnych podstaw przedsiębiorczości zaliczamy:

- kształtowanie postaw przedsiębiorczych potrzebnych do funkcjonowania we współczesnym społeczeństwie;
- wyjaśnienie mechanizmów funkcjonowania gospodarki rynkowej;
- wyjaśnienie zasad funkcjonowania współczesnych przedsiębiorstw;
- przygotowanie uczniów do racjonalnego zarządzania finansami osobistymi;
- przygotowanie uczniów do dwóch ról, które mogą oni odgrywać w swoim przyszłym życiu zawodowym, tj. do roli pracownika lub osoby prowadzącej działalność gospodarczą;
- rozwijanie kompetencji kluczowych uczniów.

3. TREŚCI NAUCZANIA ORAZ TOWARZYSZĄCE IM CELE SZCZEGÓŁOWE

Treści nauczania zawarte w programie podzielono na 38 jednostek oznaczonych cyframi arabskimi, a poszczególne jednostki pogrupowano w sześć części. Do każdej jednostki przypisane zostały cele szczegółowe (oczekiwane osiągnięcia uczniów).

Na realizację jednej jednostki przewidywane jest od 1 do 3 godzin lekcyjnych. Łącznie na realizację wszystkich jednostek potrzebne są 52 godziny lekcyjne, a 8 godzin pozostawiono do dyspozycji nauczyciela.

Na realizację niektórych jednostek przewidziano 2 lub 3 godziny lekcyjne. Jeżeli szkoła ma takie możliwości, byłoby wskazane, aby jednostki te były realizowane w tym samym dniu, ponieważ obejmują one kompleks ściśle powiązanych ze sobą zagadnień. Ponadto czasami wymagają one zastosowania takiej metody nauczania (np. wycieczki edukacyjnej), której nie można wykonać, gdy realizacja treści tej jednostki jest rozłożona na różne dni.

Kolejność poszczególnych części i jednostek nie jest przypadkowa. Została ona wyznaczona na podstawie związków merytorycznych występujących w treściach programowych. Pierwsze trzy części programu nauczania mają charakter bardziej ogólny, natomiast pozostałe trzy części mają charakter bardziej praktyczny – przygotowują one ucznia do zarządzania swoimi finansami oraz do jednej z dwóch ról odgrywanych później przez niego w życiu zawodowym: pracownika lub przedsiębiorcy (pracodawcy).

Część pierwsza. Kim jest człowiek przedsiębiorczy?

Jednostka 1. Istota przedsiębiorczości – 1 godzina

Treści programowe. Czym jest przedsiębiorczość? Rola przedsiębiorczości w gospodarce i w życiu człowieka. Cechy i umiejętności osób przedsiębiorczych (m.in. innowacyjność, kreatywność, asertywność i uczenie się przez całe życie). Człowiek przedsiębiorczy a przedsiębiorca.

Cele szczegółowe

Uczeń:

- zdobywa informacje o ludziach przedsiębiorczych w swoim otoczeniu;
- dokonuje samooceny z punktu widzenia posiadanych cech i umiejętności osoby przedsiębiorczej.

Jednostka 2. Komunikacja interpersonalna – 1 godzina

Treści programowe. Definicja komunikacji interpersonalnej. Przebieg procesu komunikacji. Komunikacja pisemna i ustna. Komunikacja werbalna i niewerbalna. Przeszkody w komunikacji i ich usuwanie. Zasady skutecznej komunikacji.

Cele szczegółowe

Uczeń:

- skutecznie komunikuje się z innymi ludźmi;
- dobiera w zależności od sytuacji właściwe formy komunikacji werbalnej i niewerbalnej;
- eliminuje przeszkody powstałe w procesie komunikacji;
- dokonuje samooceny z punktu widzenia umiejętności prowadzenia skutecznej komunikacji interpersonalnej.

Jednostka 3. Negocjacje – 1 godzina

Treści programowe. Czym są negocjacje? Cechy i umiejętności ułatwiające prowadzenie negocjacji. Etapy negocjacji. Zasady skutecznych negocjacji. Style negocjowania. Perswazja i manipulacja w negocjacjach. Warianty zakończenia negocjacji.

Cele szczegółowe

Uczeń:

- efektywnie uczestniczy w negocjacjach;
- dokonuje samooceny z punktu widzenia posiadanych cech i umiejętności ułatwiających i utrudniających prowadzenie negocjacji;
- identyfikuje sytuacje, w których stosowana jest manipulacja;
- korzysta z metod obrony przed manipulacją.

Jednostka 4. Praca zespołowa – 1 godzina

Treści programowe. Zasady pracy zespołowej. Kierownik, lider i członkowie zespołu. Role i cechy członków zespołu. Zadania kierownika zespołu. Zasady skutecznego zarządzania ludźmi. Konflikty w zespole.

Cele szczegółowe

Uczeń:

- efektywnie uczestniczy w pracy zespołowej;
- stosuje zasady pracy zespołowej;
- na podstawie zdobytych doświadczeń przedstawia rolę, jaką pełnił w zespołach, których był członkiem;
- stosuje różne sposoby rozwiązywania konfliktów.

Część druga. Jak działa gospodarka?

Jednostka 5. Rynek – 1 godzina

Treści programowe. Rynek. Popyt i podaż. Czynniki wpływające na popyt i podaż. Prawo popytu i podaży. Mechanizm rynkowy. Funkcje rynku. Rodzaje rynków. Struktury rynkowe (monopol, oligopol, konkurencja monopolistyczna, konkurencja doskonała). Negatywne skutki ograniczonej konkurencji na rynku.

Cele szczegółowe

Uczeń:

- objaśnia własnymi słowami prawo popytu i podaży oraz działanie mechanizmu rynkowego;
- podaje rzeczywiste przykłady konkurencji doskonałej, monopolu, konkurencji monopolistycznej i oligopolu;
- wymienia przyczyny powstawania monopolu i przedstawia skutki ograniczonej konkurencji na rynku.

Jednostka 6. Pieniądz i jego obieg – 1 godzina

Treści programowe. Funkcje i formy pieniądza. Rynki i instytucje finansowe. Obieg pieniądza w gospodarce. Rola pieniądza, rynków i instytucji finansowych w życiu człowieka, funkcjonowaniu przedsiębiorstw oraz gospodarce.

Cele szczegółowe

Uczeń:

- objaśnia funkcje i formy pieniądza;
- przygotowuje argumenty do dyskusji na temat szans i zagrożeń związanych z eliminacją pieniądza gotówkowego i zastąpieniem go pieniądzem elektronicznym;
- wyjaśnia rolę pieniądza oraz rynków i instytucji finansowych w życiu człowieka, w funkcjonowaniu przedsiębiorstw oraz gospodarce.

Jednostka 7. Gospodarka rynkowa a inne systemy gospodarcze – 1 godzina

Treści programowe. Wartości, na których opiera się gospodarka rynkowa: własność prywatna, konkurencja, wolność gospodarcza. Gospodarka nakazowo-rozdzielcza (centralnie planowana) i jej cechy. Przedstawienie zalet gospodarki rynkowej na tle cech gospodarki nakazowo-rozdzielczej (centralnie planowanej). Gospodarka mieszana.

Cele szczegółowe

Uczeń:

- wymienia cechy gospodarki rynkowej;
- podaje przykłady i konsekwencje naruszenia prawa własności oraz wyjaśnia znaczenie istnienia konkurencji na rynku;
- porównuje podstawowe modele systemów gospodarczych i wyjaśnia, dlaczego gospodarka nakazowo-rozdzielcza jest nieefektywna.

Jednostka 8. Podmioty gospodarki rynkowej – 1 godzina

Treści programowe. Podmioty gospodarki rynkowej: gospodarstwa domowe, przedsiębiorstwa, państwo. Charakterystyka podmiotów gospodarki rynkowej. Zależności i powiązania między podmiotami gospodarki rynkowej.

Cele szczegółowe

Uczeń:

- wyszukuje informacje o podmiotach gospodarki rynkowej;
- objaśnia schemat powiązań zachodzących między podmiotami gospodarki rynkowej.

Jednostka 9. Cykl koniunkturalny – 1 godzina

Treści programowe. Fazy cyklu koniunkturalnego. Zachowania gospodarki w kolejnych fazach cyklu koniunkturalnego. Metody przeciwdziałania zjawiskom kryzysowym w gospodarce krajowej i światowej.

Cele szczegółowe

Uczeń:

- objaśnia fazy cyklu koniunkturalnego;
- wyszukuje informacje o sposobach wpływania przez państwo na przebieg cyklu koniunkturalnego i o sposobach łagodzenia jego skutków;
- odczytuje i interpretuje informacje z wykresu przedstawiającego cykl koniunkturalny;
- na podstawie zebranych informacji wskazuje, w jakiej fazie cyklu koniunkturalnego znajduje się aktualnie gospodarka krajowa (oraz światowa);
- wyjaśnia, dlaczego istnieją cykle koniunkturalne.

Jednostka 10. Rola państwa w gospodarce – 2 godziny

Treści programowe. Narzędzia oddziaływania państwa na gospodarkę. Polityka fiskalna. Finanse publiczne. Budżet państwa. Podstawowe źródła wpływów i kierunki wydatków budżetu państwa. Wpływ deficytu budżetowego i długu publicznego na funkcjonowanie gospodarki. Podatki i ich klasyfikacja według różnych kryteriów (rodzaje podatków). Wpływ podatków na budżet państwa oraz na funkcjonowanie przedsiębiorstw i gospodarstw domowych. Szara strefa w Polsce, jej przyczyny i negatywne skutki jej rozwoju. Bank centralny i polityka pieniężna. Instrumenty polityki pieniężnej. Narodowy Bank Polski – jego charakterystyka i znaczenie w funkcjonowaniu gospodarki narodowej i przedsiębiorstw oraz w życiu każdego człowieka. Najważniejsze funkcje i zadania Narodowego Banku Polskiego. Rada Polityki Pieniężnej i jej zadania.

Cele szczegółowe

Uczeń:

- wyszukuje informacje o polityce fiskalnej oraz opisuje jej możliwości i ograniczenia;

- wyszukuje informacje o stosowanych aktualnie narzędziach polityki fiskalnej;
- klasyfikuje podatki według różnych kryteriów;
- wyjaśnia, jaki jest wpływ podatków na budżet państwa oraz funkcjonowanie przedsiębiorstw i gospodarstw domowych;
- przedstawia przykłady i konsekwencje nieetycznych działań związanych z obowiązkami podatkowymi;
- znajduje informacje o przyczynach powstawania szarej strefy, jej rozmiarach oraz negatywnych skutkach jej rozwoju dla budżetu państwa, przedsiębiorstw i gospodarstw domowych;
- wyszukuje informacje o polityce pieniężnej oraz opisuje jej możliwości i ograniczenia;
- wyszukuje informacje o stosowanych aktualnie instrumentach polityki pieniężnej.

Jednostka 11. Problemy makroekonomiczne – 1 godzina

Treści programowe. PKB i dobrobyt. Wzrost gospodarczy. Inflacja. Gospodarka globalna. Trendy we współczesnej gospodarce (m.in. rozwój *sharing economy*, technologia *blockchain* a gospodarka, ekonomia subskrypcji).

Cele szczegółowe

Uczeń:

- wyszukuje informacje dotyczące PKB;
- wyjaśnia różnice między nominalnym a realnym PKB oraz między PKB a PKB *per capita*;
- prezentuje zależności między wzrostem gospodarczym a poziomem życia obywateli;
- wyszukuje informacje o czynnikach sprzyjających wzrostowi gospodarczemu;
- wyjaśnia, dlaczego korupcja i źle funkcjonujący system prawny mają szkodliwy wpływ na wzrost gospodarczy, a dobrze ustanowione prawa własności, otwarte i konkurencyjne rynki oraz stabilność polityczna – wpływ korzystny;
- przygotowuje tezy do dyskusji na temat wad i zalet globalizacji;
- potrafi opisać trendy we współczesnej gospodarce i przedstawić ich konsekwencje.

Część trzecia. Jak funkcjonuje przedsiębiorstwo?

Jednostka 12. Podstawowe pojęcia dotyczące przedsiębiorstw – 2 godziny

Treści programowe. Działalność gospodarcza. Przedsiębiorca. Przedsiębiorstwo. Osoba fizyczna i prawna. Zasady funkcjonowania przedsiębiorstw w gospodarce rynkowej. Klasyfikacja przedsiębiorstw według rodzaju prowadzonej działalności, wielkości i formy własności. Charakterystyka podstawowych form organizacyjno-prawnych przedsiębiorstw (indywidualna działalność gospodarcza, spółka cywilna, spółki prawa handlowego). Odpowiedzialność prawna i majątkowa właścicieli przedsiębiorstwa

w zależności od formy przedsiębiorstwa. Podstawowe formy przedsiębiorczości społecznej (m.in. spółdzielnia socjalna). Zasoby przedsiębiorstwa. Podejmowane przez przedsiębiorstwa działania innowacyjne i ich obszary. Start-upy.

Cele szczegółowe

Uczeń:

- odróżnia osoby fizyczne od osób prawnych;
- wyjaśnia różnice między spółkami osobowymi a spółkami kapitałowymi;
- wyszukuje informacje o różnych formach przedsiębiorczości społecznej;
- wyjaśnia, dlaczego warto wspierać różne formy przedsiębiorczości społecznej;
- wyszukuje informacje o innowacjach wprowadzanych w przedsiębiorstwach;
- podaje przykłady start-upów i wyszukuje informacje na temat prowadzonej przez nie działalności.

Jednostka 13. Otoczenie przedsiębiorstwa – 1 godzina

Treści programowe. Otoczenie przedsiębiorstwa. Instytucje rynkowe i pozarynkowe w otoczeniu przedsiębiorstwa. Podział otoczenia na mikro- i makrootoczenie.

Cele szczegółowe

Uczeń:

- wskazuje elementy otoczenia przedsiębiorstwa;
- rozumie różnice między mikro- i makrootoczeniem;
- dokonuje podziału elementów otoczenia przedsiębiorstwa na należące do mikro- i makrootoczenia;
- wyjaśnia znaczenie obserwacji i analizy otoczenia dla działalności przedsiębiorstwa.

Jednostka 14. Zarządzanie przedsiębiorstwem – 1 godzina

Treści programowe. Istota procesu zarządzania przedsiębiorstwem. Zasady zarządzania. Zarządzanie różnymi zasobami przedsiębiorstwa (w tym zasady skutecznego zarządzania ludźmi). Różne rodzaje ryzyka, na jakie narażone jest przedsiębiorstwo oraz sposoby zapobiegania mu.

Cele szczegółowe

Uczeń:

- wyjaśnia istotę procesu zarządzania przedsiębiorstwem;
- wyszukuje informacje na temat podstawowych zasad procesu zarządzania przedsiębiorstwem;
- wyjaśnia znaczenie skutecznego zarządzania ludźmi dla prawidłowego przebiegu procesów gospodarczych w przedsiębiorstwie;
- wymienia i charakteryzuje rodzaje ryzyka, na jakie narażone jest przedsiębiorstwo, oraz wskazuje sposoby zapobiegania mu.

■

Jednostka 15. Finanse przedsiębiorstwa – 2 godziny

Treści programowe. Kapitał przedsiębiorstwa i jego pozyskiwanie. Majątek (aktywa przedsiębiorstwa). Cena brutto i cena netto. Przychody i koszty. Wynik finansowy netto i wynik finansowy brutto. Opodatkowanie przedsiębiorstw. Podatek dochodowy – formy opodatkowania. Inne podatki, którymi może być objęty przedsiębiorca. Księgowość. Podstawowe zasady księgowości. Dowody księgowe i ich funkcje.

Cele szczegółowe

Uczeń:

- wyszukuje informacje o sposobach pozyskiwania kapitału przez przedsiębiorstwa;
- wyjaśnia pojęcie majątku przedsiębiorstwa;
- wskazuje elementy majątku przedsiębiorstwa;
- oblicza cenę brutto i cenę netto;
- oblicza na przykładach wynik finansowy brutto oraz wynik finansowy netto;
- wyjaśnia pojęcie kosztów przedsiębiorstwa;
- klasyfikuje koszty przedsiębiorstwa na koszty zmienne i koszty stałe;
- wyszukuje informacje o podatkach płaconych przez przedsiębiorstwa;
- rozróżnia formy opodatkowania dochodów osiągniętych przez przedsiębiorstwa;
- na podstawie otrzymanych wskazówek sporządza dokumenty księgowe.

Jednostka 16. Marketing – 1 godzina

Treści programowe. Rola marketingu w funkcjonowaniu przedsiębiorstw. Instrumenty marketingu. Instrumenty promocji. Wpływ reklamy na klientów.

Cele szczegółowe

Uczeń:

- wymienia i charakteryzuje instrumenty marketingu;
- znajduje informacje dotyczące stosowania poszczególnych instrumentów marketingu;
- wyjaśnia znaczenie reklamy w działalności przedsiębiorstw;
- ocenia charakter zaobserwowanych przekazów reklamowych;
- podaje pozytywne i negatywne przykłady oddziaływania reklamy na konsumentów.

Jednostka 17. Etyka i społeczna odpowiedzialność biznesu (przedsiębiorstw) – 1 godzina

Treści programowe. Etyka biznesu. Działania etyczne i nieetyczne w życiu gospodarczym. Korupcja. Solidarność społeczna jako przykład pozytywnej postawy przedsiębiorców. Istota i cele społecznej odpowiedzialności biznesu. Zachowania przedsiębiorców wobec środowiska naturalnego.

Cele szczegółowe

Uczeń:

- rozróżnia działania etyczne od nieetycznych w życiu gospodarczym;
- ocenia działania przedsiębiorstw z punktu widzenia etyki;

- wskazuje przykłady przedsiębiorstw, które odniosły sukces rynkowy, działając z pełnym poszanowaniem zasad etycznych w biznesie;
- podaje przykłady działań przedsiębiorstw w obszarze społecznej odpowiedzialności biznesu.

Część czwarta. Jak gospodarować finansami osobistymi?

Jednostka 18. Organizowanie i planowanie finansów osobistych – 1 godzina

Treści programowe. Finanse osobiste. Budżet gospodarstwa domowego i jego planowanie. Deficyt i nadwyżka w budżecie gospodarstwa domowego. Odpowiedzialne gospodarowanie pieniędzmi. Decyzje w zakresie finansów osobistych i ich rodzaje. Informacje wykorzystywane w podejmowaniu decyzji finansowych.

Cele szczegółowe

Uczeń:

- sporządza budżet gospodarstwa domowego;
- wskazuje sposoby ograniczania deficytu lub zagospodarowania nadwyżki w budżecie gospodarstwa domowego;
- korzysta z różnorodnych i wiarygodnych źródeł informacji przed podjęciem decyzji finansowych;
- podejmuje niezależne i odpowiedzialne decyzje finansowe w odniesieniu do posiadanych zasobów.

Jednostka 19. Konsumenty – 2 godziny

Treści programowe. Konsument. Zachowania konsumentów na rynku. Rodzaje umów zawieranych przez konsumentów. Prawa konsumentów na rynku dóbr i usług oraz na rynku finansowym. Nieuczciwe i nieetyczne zachowania przedsiębiorców i podmiotów rynku finansowego wobec konsumentów. Spory konsumentów z przedsiębiorcami i podmiotami rynku finansowego. Reklamacje składane przez konsumentów na rynku dóbr i usług oraz na rynku finansowym. Sądowe i pozasądowe metody rozwiązywania sporów konsumenckich. Instytucje i organizacje chroniące konsumentów: miejscy i powiatowi rzecznicy konsumentów, Urząd Ochrony Konkurencji i Konsumentów, Rzecznik Finansowy, stowarzyszenia i fundacje działające na rzecz konsumentów.

Cele szczegółowe

Uczeń:

- jest świadomy konsekwencji, jakie wiążą się z podpisaniem umowy bez jej przeczytania i zrozumienia;
- zna prawa konsumentów;
- wie, w jaki sposób należy egzekwować prawa konsumentów;
- identyfikuje nieuczciwe i nieetyczne zachowania przedsiębiorców i podmiotów rynku finansowego wobec konsumentów;

- korzysta z listy ostrzeżeń konsumenckich UOKiK;
- potrafi napisać skargę do Rzecznika Finansowego na przykładzie wybranego produktu finansowego.

Jednostka 20. Podmioty rynku finansowego – 2 godziny

Treści programowe. Podmioty świadczące usługi w zakresie finansów osobistych: banki komercyjne i spółdzielcze, spółdzielcze kasy oszczędnościowo-kredytowe, pozabankowe instytucje pożyczkowe, podmioty świadczące usługi płatnicze, towarzystwa funduszy inwestycyjnych, Giełda Papierów Wartościowych w Warszawie, biura i domy maklerskie, zakłady ubezpieczeń, Zakład Ubezpieczeń Społecznych.

Instytucje państwowe wykonujące zadania w zakresie nadzoru nad rynkiem finansowym i ochrony klientów korzystających z usług finansowych: Komisja Nadzoru Finansowego, Bankowy Fundusz Gwarancyjny, Ubezpieczeniowy Fundusz Gwarancyjny, Rzecznik Finansowy. Lista ostrzeżeń publicznych KNF.

Cele szczegółowe

Uczeń:

- wyjaśnia znaczenie poszczególnych podmiotów rynku finansowego dla funkcjonowania gospodarki narodowej, przedsiębiorstw oraz w życiu człowieka;
- wyszukuje informacje o instytucjach państwowych wykonujących zadania w zakresie nadzoru nad rynkiem finansowym;
- wyszukuje informacje o instytucjach państwowych powołanych do ochrony klientów korzystających z usług finansowych;
- korzysta z listy ostrzeżeń publicznych KNF.

Jednostka 21. Konto osobiste – 1 godzina

Treści programowe. Wybór konta osobistego. Usługi dodatkowe związane z korzystaniem z konta osobistego. Bankowość elektroniczna. Umowy o prowadzenie konta osobistego.

Cele szczegółowe

Uczeń:

- porównuje oferty banków komercyjnych i spółdzielczych oraz spółdzielczych kas oszczędnościowo-kredytowych w zakresie kont osobistych;
- dokonuje wyboru konta osobistego na podstawie określonych kryteriów;
- zna zagrożenia związane z korzystaniem z bankowości elektronicznej;
- umie się zabezpieczać przed zagrożeniami związanymi z korzystaniem z bankowości elektronicznej;
- wyszukuje informacje o zasadach bezpieczeństwa w zakresie korzystania z bankowości elektronicznej;
- przestrzega zasad bezpieczeństwa w zakresie korzystania z bankowości elektronicznej;

- analizuje zapisy umów dotyczących kont osobistych i znajduje odpowiedzi na pytania wynikające z tej analizy.

Jednostka 22. Karty bankowe – 1 godzina

Treści programowe. Rodzaje kart bankowych (karty płatnicze, karty kredytowe) i powiązane z nimi usługi. Zasady korzystania z kart bankowych. Wybór karty bankowej. Cele szczegółowe

Uczeń:

- porównuje oferty banków komercyjnych i spółdzielczych oraz spółdzielczych kas oszczędnościowo-kredytowych w zakresie kart bankowych;
- zna zagrożenia związane z korzystaniem z kart bankowych;
- umie się zabezpieczać przed zagrożeniami związanymi z korzystaniem z kart bankowych;
- przestrzega zasad bezpieczeństwa dotyczących korzystania z kart bankowych;
- analizuje zapisy umów dotyczących kart bankowych i znajduje odpowiedzi na pytania wynikające z tej analizy.

Jednostka 23. Racjonalne korzystanie z kredytów i pożyczek – 1 godzina

Treści programowe. Kredyty i pożyczki oferowane przez banki komercyjne i spółdzielcze oraz spółdzielcze kasy oszczędnościowo-kredytowe a pożyczki udzielane przez inne instytucje. Kredyt konsumencki. Przeznaczenie kredytów. Zdolność kredytowa. Kredyty hipoteczne. Kredyty walutowe i ryzyko z tym związane. Wniosek kredytowy. Koszty kredytów i pożyczek i ich obliczanie. Nominalna i realna stopa procentowa. Rzeczywista Roczna Stopa Oprocentowania (RRSO). Tabela opłat i prowizji. Możliwość spłaty kredytu przy określonym dochodzie. Pętla kredytowa. Kryteria wyboru kredytów. Oferta kredytowa i jej analiza. Umowy dotyczące korzystania z kredytów i pożyczek. Podmioty parabankowe.

Cele szczegółowe

Uczeń:

- oblicza możliwość spłaty kredytu przy określonym dochodzie;
- oblicza koszty kredytu lub pożyczki;
- analizuje oferty kredytowe i wybiera najkorzystniejszą;
- analizuje zapisy umów kredytowych i umów pożyczki i znajduje odpowiedzi na pytania wynikające z tej analizy;
- zna zagrożenia wynikające z korzystania z usług podmiotów parabankowych.

Jednostka 24. Racjonalne oszczędzanie i inwestowanie – 3 godziny

Treści programowe. Oszczędności i ich inwestowanie. Kryteria wyboru inwestycji (ryzyko, płynność, przewidywane zyski). Formy inwestowania oszczędności. Inwestycje rzeczowe i inwestycje finansowe. Lokaty bankowe. Dochody z tytułu lokat bankowych. Kryteria wyboru lokaty. Oferta lokacyjna banków i jej analiza. Papiery wartościowe i ich

rodzaje: akcje, obligacje. Inwestycje w papiery wartościowe. Dywidenda. Inwestowanie na giełdzie. Indeksy giełdowe. Podstawowe wskaźniki giełdowe (cena/zysk, cena/wartość księgową, stopa dywidendy) i ich znaczenie w podejmowaniu decyzji dotyczących inwestowania na giełdzie. Oferta funduszy inwestycyjnych i jej analiza. Umowy dotyczące oszczędzania i inwestowania. Podatek dochodowy od dochodów uzyskanych z zainwestowanych oszczędności.

Cele szczegółowe

Uczeń:

- ocenia poszczególne formy inwestycji z punktu widzenia ryzyka, płynności i przewidywanych zysków;
- oblicza zysk z różnych form inwestowania oszczędności;
- korzysta z tabeli giełdowej;
- wyszukuje informacje o podstawowych indeksach obliczanych na GPW w Warszawie;
- zna mechanizm inwestowania na Giełdzie Papierów Wartościowych w Warszawie;
- dokonuje wyboru rodzaju funduszu inwestycyjnego z uwzględnieniem potencjalnych zysków oraz ryzyka wystąpienia strat.

Jednostka 25. Ubezpieczenie siebie i swojego majątku – 1 godzina

Treści programowe. Znaczenie ubezpieczeń w działalności gospodarczej i życiu człowieka. Rodzaje ubezpieczeń. Ubezpieczenia majątkowe i osobowe. Umowy ubezpieczeniowe i ogólne warunki ubezpieczeń. Wyłączenia i ograniczenia odpowiedzialności zakładu ubezpieczeń.

Cele szczegółowe

Uczeń:

- porównuje oferty różnych zakładów ubezpieczeń w zakresie ubezpieczeń majątkowych i ubezpieczeń na życie;
- wybiera najkorzystniejszą ofertę na podstawie zadanych kryteriów, np. stosunku zakresu ochrony lub sumy ubezpieczenia do wysokości składki;
- analizuje zapisy umów ubezpieczenia i ogólne warunki ubezpieczenia, szczególnie z punktu widzenia zapisanych w tych dokumentach wyłączeń i ograniczeń odpowiedzialności zakładu ubezpieczeń.

Jednostka 26. Zabezpieczenie emerytalne – 2 godziny

Treści programowe. Ubezpieczenia emerytalne. System emerytalny w Polsce. Obowiązkowe i dobrowolne zabezpieczenia emerytalne. Aktywność zawodowa a wysokość emerytury. Zasada solidaryzmu społecznego. Wiek emerytalny. Stopa zastąpienia.

Cele szczegółowe

Uczeń:

- opisuje system emerytalny w Polsce;

- wymienia i charakteryzuje obowiązkowe i dobrowolne formy zabezpieczenia emerytalnego;
- wymienia czynniki mające wpływ na wysokość przyszłej emerytury z ZUS-u;
- analizuje oferty w zakresie dobrowolnych ubezpieczeń emerytalnych;
- wybiera najkorzystniejszą ofertę w zakresie dobrowolnych ubezpieczeń emerytalnych.

Część piąta. Jak się odnaleźć na rynku pracy?

Jednostka 27. Funkcjonowanie rynku pracy – 1 godzina

Treści programowe. Rynek pracy i jego struktura. Bezrobocie. Popyt i podaż na rynku pracy. Lokalny, regionalny, krajowy i międzynarodowy rynek pracy. Czynniki wpływające na równowagę na rynku pracy. Podstawowe mierniki i wskaźniki rynku pracy, w tym współczynnik aktywności zawodowej, wskaźnik zatrudnienia i stopa bezrobocia. Etyka w relacjach między pracownikiem a pracodawcą.

Cele szczegółowe

Uczeń:

- wyjaśnia, na czym polega zjawisko bezrobocia;
- podaje przykłady zawodów, które zniknęły z rynku pracy, i wyjaśnia przyczyny tego zjawiska;
- wyszukuje informacje o umiejętnościach, jakie warto zdobywać w kontekście zmian zachodzących na rynku pracy;
- przedstawia – na podstawie wskaźników – aktualną sytuację na rynku pracy i interpretuje ich wartości;
- identyfikuje i ocenia nieetyczne zachowania pracownika wobec pracodawcy i pracodawcy wobec pracownika.

Jednostka 28. Aktywność i kariera zawodowa – 2 godziny

Treści programowe. Motywy aktywności zawodowej człowieka. Analiza szans i możliwości rozwoju własnej kariery zawodowej. Mobilność na rynku pracy. Kompetencje zawodowe i ich podwyższanie. Różne formy zdobywania doświadczenia zawodowego: wolontariat, praktyki, staże, prace sezonowe i dorywcze. Różne formy zatrudnienia osób do wykonywania zadań zawodowych i ich skutki dla pracownika. Konsekwencje zatrudniania bez umowy. Specyfika zatrudnienia osób niepełnosprawnych.

Cele szczegółowe

Uczeń:

- dokonuje samooceny z punktu widzenia poziomu posiadanych kompetencji i ich przydatności w pracy, jaką chciałby wykonywać;

- korzysta z form zdobywania doświadczenia zawodowego dostępnych dla uczniów (wolontariat, praktyki, staże, prace sezonowe i dorywcze);
- wyjaśnia specyfikę zatrudniania osób niepełnosprawnych oraz wymienia formy pomocy państwa dla pracodawców zatrudniających osoby niepełnosprawne;
- wyszukuje informacje dotyczące skutków podjęcia pracy bez umowy.

Jednostka 29. Poszukiwanie pracy – 1 godzina

Treści programowe. Zasady i metody aktywnego poszukiwania pracy. Instytucje wspomagające aktywne poszukiwanie pracy. Oferty pracy. Dokumenty aplikacyjne (dokumenty związane z poszukiwaniem pracy).

Cele szczegółowe

Uczeń:

- korzysta z różnych metod poszukiwania pracy;
- korzysta z różnych źródeł informacji o miejscach pracy;
- wyszukuje informacje o instytucjach pomagających w aktywnym poszukiwaniu pracy oraz o zakresie świadczonych przez nie usług;
- sporządza dokumenty aplikacyjne dotyczące konkretnej oferty pracy.

Jednostka 30. Rozmowa kwalifikacyjna – 1 godzina

Treści programowe. Przygotowania do rozmowy kwalifikacyjnej i jej przebieg. Inne formy wyboru pracowników (np. *assessment center*, *scouting*). Autoprezentacja. Błędy popełnianie w czasie rozmowy kwalifikacyjnej.

Cele szczegółowe

Uczeń:

- uczestniczy w rozmowie kwalifikacyjnej w warunkach symulowanych;
- dokonuje autoprezentacji w sposób umożliwiający korzystne zaprezentowanie siebie;
- zna podstawowe błędy popełniane podczas rozmowy kwalifikacyjnej i wie, jak ich unikać.

Jednostka 31. Przyjmowanie i zwalnianie pracowników – 1 godzina

Treści programowe. Umowa o pracę – jej elementy i rodzaje. Telepraca. Praca tymczasowa. Obowiązki pracodawcy związane z zatrudnieniem pracownika. Sposoby rozwiązywania stosunku pracy. Obowiązki pracodawcy związane z rozwiązaniem stosunku pracy z pracownikiem.

Cele szczegółowe

Uczeń:

- analizuje umowę o pracę z punktu widzenia zamieszczenia w niej wszystkich niezbędnych elementów;
- korzysta z kodeksu pracy;
- wyszukuje informacje o różnych rodzajach umów o pracę;

- oblicza na podstawie kodeksu pracy okres wypowiedzenia umowy o pracę;
- wyszukuje informacje o obowiązkach pracodawców w związku z rozwiązaniem umowy o pracę.

Jednostka 32. Prawa i obowiązki pracownika i pracodawcy – 2 godziny

Treści programowe. Podstawowe prawa i obowiązki pracownika i pracodawcy. Prawa pracownika młodocianego. Pojęcie czasu pracy i jego wymiar. Urlopy – ich rodzaje i wymiar. Bezpieczeństwo i higiena pracy – obowiązki pracodawcy i pracownika. Zasada równego traktowania w zatrudnieniu i formy jej naruszenia. Zjawisko mobbingu i obowiązki pracodawcy w zakresie przeciwdziałania temu zjawisku. Pojęcie wynagrodzenia. Systemy płac (wynagrodzeń). Obliczanie wynagrodzenia brutto w różnych systemach płac. Podatek dochodowy od osób fizycznych – opodatkowanie przychodów z pracy. Obowiązki pracodawcy wobec Zakładu Ubezpieczeń Społecznych. Wynagrodzenie brutto a wynagrodzenie netto (obliczanie wynagrodzenia netto). Zasady dobrej organizacji pracy. E-Deklaracje.

Cele szczegółowe

Uczeń:

- na podstawie kodeksu pracy oblicza wymiar urlopu wypoczynkowego, urlopu macierzyńskiego, urlopu rodzicielskiego oraz urlopu ojcowskiego;
- wyszukuje informacje dotyczące obowiązków pracownika i pracodawcy w zakresie bezpieczeństwa i higieny pracy;
- oblicza wynagrodzenie brutto w różnych systemach wynagrodzeń;
- oblicza wynagrodzenie netto;
- oblicza łączne koszty pracodawcy związane z zatrudnieniem pracownika;
- korzysta z aplikacji e-Deklaracje w zakresie rozliczania podatku dochodowego od osób fizycznych z tytułu umowy o pracę.

Jednostka 33. Ochrona pracy i rozstrzyganie sporów między pracownikiem i pracodawcą – 1 godzina

Treści programowe. Ochrona pracy. Państwowa Inspekcja Pracy. Związki zawodowe. Spory między pracownikiem a pracodawcą. Wykroczenia i przestępstwa przeciw prawom osób wykonujących pracę zarobkową. Sądy pracy.

Cele szczegółowe

Uczeń:

- wyszukuje informacje o różnych formach działalności Państwowej Inspekcji Pracy;
- wyszukuje informacje o wykroczeniach i przestępstwach przeciwko prawom osób wykonujących pracę zarobkową;
- opisuje tryb dochodzenia przez pracownika swoich praw przed sądem pracy.
-
-

Część szósta. Jak prowadzić własne przedsiębiorstwo?

Jednostka 34. Podjęcie decyzji o prowadzeniu działalności gospodarczej – 2 godziny

Treści programowe. Co oznacza prowadzenie działalności gospodarczej? Etyka a prowadzenie działalności gospodarczej. Motywy podejmowania działalności gospodarczej. Samozatrudnienie. Cechy i umiejętności potrzebne osobom prowadzącym działalność gospodarczą. Nastawienie proklienckie. Ryzyko a prowadzenie działalności gospodarczej. Pomysł na własną działalność gospodarczą. Rynek docelowy. Nisza rynkowa. Działalność typu B2B i B2C. Wybór formy organizacyjno-prawnej (działalność jednoosobowa, spółka). Wybór formy opodatkowania dochodów. Nazwa (firma) przedsiębiorstwa. Miejsce prowadzenia działalności gospodarczej. Wydatki, jakie trzeba ponieść w związku z uruchomieniem działalności gospodarczej. Formalności, jakie należy załatwić w związku z rozpoczęciem działalności gospodarczej. Pomoc udzielana osobom podejmującym i prowadzącym działalność gospodarczą.

Cele szczegółowe

Uczeń:

- poszukuje pomysłów na własną działalność gospodarczą;
- ocenia wygenerowane pomysły według różnych kryteriów, m.in. pod względem innowacyjności;
- dokonuje wyboru formy organizacyjno-prawnej działalności gospodarczej w określonych (opisanych) warunkach;
- dokonuje wyboru formy opodatkowania dochodów w określonych (opisanych) warunkach;
- projektuje działania związane z rozpoczęciem działalności gospodarczej na podstawie wpisu do CEIDG;
- przedstawia motywy podejmowania działalności gospodarczej;
- przygotowuje tezy do debaty „za” i „przeciw” na temat samozatrudnienia.

Jednostka 35. Źródła finansowania działalności – 1 godzina

Treści programowe. Wydatki związane z uruchomieniem działalności gospodarczej i ich źródła, m.in. oszczędności zgromadzone przez przedsiębiorcę, pożyczki od osób fizycznych, dotacje dla osób bezrobotnych i fundusze europejskie przeznaczone dla osób podejmujących działalność gospodarczą, kredyty i pożyczki bankowe, fundusze pożyczkowe i poręczeniowe, fundusze *venture capital* i „aniołowie biznesu”. Wsparcie dla osób niepełnosprawnych podejmujących działalność gospodarczą. Leasing i franczyza jako sposoby ograniczenia wydatków ponoszonych w momencie uruchamiania działalności gospodarczej. Inkubatory przedsiębiorczości.

Cele szczegółowe

Uczeń:

- wyszukuje informacje o źródłach finansowania wydatków dostępnych dla osób podejmujących działalność gospodarczą oraz o warunkach, jakie należy spełnić, aby z nich skorzystać;
- przygotowuje dokumenty niezbędne do uzyskania dotacji dla osób bezrobotnych podejmujących działalność gospodarczą.

Jednostka 36. Biznesplan – 2 godziny

Treści programowe. Pojęcie biznesplanu. Cele biznesplanu. Adresaci biznesplanu. Termin sporządzenia biznesplanu. Struktura i zawartość biznesplanu. Analiza SWOT i analiza otoczenia jako elementy biznesplanu.

Cele szczegółowe

Uczeń:

- sporządza analizę SWOT na podstawie przedstawionego opisu;
- sporządza analizę otoczenia przedsiębiorstwa na podstawie przedstawionego opisu;
- sporządza w postaci biznesplanu projekt własnego przedsiębiorstwa lub innego przedsięwzięcia o charakterze społeczno-ekonomicznym;
- przedstawia sporządzony biznesplan w formie pisemnej albo w postaci prezentacji.

Jednostka 37. Rozpoczęcie i zakończenie działalności – 1 godzina

Treści programowe. Procedura rejestracji indywidualnej działalności gospodarczej. Inne obowiązki, jakie należy spełnić przed rozpoczęciem działalności (np. obowiązki związane z zatrudnianiem pracowników). Procedury zawieszania indywidualnej działalności gospodarczej. Procedury likwidacji indywidualnej działalności gospodarczej.

Cele szczegółowe

Uczeń:

- wypełnia formularz CEIDG-1 z załącznikami;
- wyszukuje informacje o korzyściach związanych z posiadaniem profilu zaufanego;
- ułatwia formalności potrzebne do uzyskania profilu zaufanego;
- wyszukuje informacje o zawartości akt osobowych pracownika;
- kompletuje akta osobowe pracownika z przedstawionych mu pojedynczych dokumentów;
- wyszukuje informacje o procedurach zawieszania i likwidacji indywidualnej działalności gospodarczej.

Jednostka 38. Prowadzenie własnego przedsiębiorstwa – 3 godziny

Treści programowe. Obsługa klientów i dbanie o to, aby byli zadowoleni. Formy płatności. Dokumenty sprzedaży. Marketing własnego przedsiębiorstwa. Prowadzenie finansów własnego przedsiębiorstwa. Przychody i koszty, wynik finansowy, płynność finansowa. Obowiązki wobec budżetu państwa i ZUS-u. Ewidencje podatkowe

(podatkowa księga przychodów i rozchodów, ewidencja przychodów). Rozliczanie podatku dochodowego z tytułu prowadzonej działalności i zasady składania rocznej deklaracji podatkowej.

Cele szczegółowe

Uczeń:

- projektuje działania marketingowe (w tym działania promocyjne) dla małego przedsiębiorstwa;
- wyszukuje informacje o obowiązkach osób prowadzących działalność gospodarczą wobec budżetu państwa i ZUS-u;
- na podstawie otrzymanych wskazówek wypełnia podatkową księgę przychodów lub ewidencję przychodów;
- na podstawie otrzymanego opisu ustala wysokość podatku dochodowego osób prowadzących działalność gospodarczą i korzystających z różnych form opodatkowania;
- wyszukuje informacje o zasadach sporządzania i składania rocznej deklaracji podatkowej z tytułu podatku dochodowego przez osoby korzystające z różnych form opodatkowania.

4. TREŚCI NAUCZANIA WYKRACZAJĄCE POZA PODSTAWĘ PROGRAMOWĄ

Treści nauczania i cele szczegółowe przedstawione w programie nauczania zostały wyznaczone zapisami podstawy programowej kształcenia ogólnego. Jednak, dążąc do tego, aby program Podstawy przedsiębiorczości 2.0 wyposażał ucznia w kompetencje potrzebne mu w dalszym życiu, dokonaliśmy ich uzupełnienia o takie treści, które kształtują konkretne, potrzebne wszystkim umiejętności.

Tabela 1. Treści nauczania i cele szczegółowe zawarte w programie nauczania Podstawy przedsiębiorczości 2.0 wykraczające poza zakres podstawy programowej

Treści nauczania/cele szczegółowe	Miejsce w programie nauczania
Planowanie budżetu gospodarstwa domowego	Część czwarta Jednostka 18
Lista ostrzeżeń publicznych KNF	Część czwarta Jednostka 20
Umowy zawierane przez konsumentów i konsekwencje ich podpisania bez przeczytania i zrozumienia	Część czwarta Jednostka 23
Możliwość spłaty kredytu przy określonym dochodzie	Część czwarta Jednostka 23
Pętla kredytowa	Część czwarta Jednostka 23
Zagrożenia wynikające ze współpracy z firmami parabankowymi	Część czwarta Jednostka 23
Problematyka dotycząca biur i domów maklerskich	Część czwarta Jednostka 20
Płynność różnych form oszczędzania i inwestowania	Część czwarta Jednostka 24
Stopa zastąpienia	Część czwarta Jednostka 26
Formy wyboru pracowników przez pracodawców inne niż rozmowa kwalifikacyjna	Część piąta Jednostka 30
Profil zaufany	Część szósta Jednostka 37

Źródło: opracowanie własne

5. KSZTAŁTOWANIE KOMPETENCJI KLUCZOWYCH I INTEGROWANIE TREŚCI MIĘDZYPRZEDMIOTOWYCH

Z pozoru może wydawać się, że w ramach przedmiotu podstawy przedsiębiorczości kształtowane będą tylko kompetencje w zakresie przedsiębiorczości. Uważamy jednak, że takie wąskie patrzyenie na kompetencje kluczowe – jeden przedmiot to jedna kompetencja – jest błędne. Dlatego, proponując określony zestaw treści programowych, celów szczegółowych oraz form i metod nauczania, dążyliśmy do tego, aby w ramach zajęć z podstaw przedsiębiorczości możliwe było kształtowanie wszystkich kompetencji kluczowych.

W tabeli 2 przedstawiliśmy informacje o tym, w jaki sposób na lekcjach podstaw przedsiębiorczości mogą być kształtowane poszczególne kompetencje kluczowe oraz integrowane treści międzyprzedmiotowe.

Tabela 2. Kształtowanie poszczególnych kompetencji kluczowych oraz integrowanie treści międzyprzedmiotowych na lekcjach podstaw przedsiębiorczości

Kompetencje kluczowe	Sposób kształtowania kompetencji kluczowych na lekcjach podstaw przedsiębiorczości
Kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji	<p>Kształtowaniu tej kompetencji w ramach lekcji podstaw przedsiębiorczości służy:</p> <p>1) przyjęcie w programie nauczania odpowiednich celów szczegółowych, np.: Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> • znajduje informacje o przyczynach... • przygotowuje argumenty do dyskusji... • wyszukuje informacje o...; <p>2) stosowane metody nauczania (np. metoda odwróconej lekcji); 3) forma pracy grupowej – wymagająca od uczniów skutecznego komunikowania się i porozumiewania z innymi osobami we właściwy i kreatywny sposób.</p> <p>Kształtowanie kompetencji w zakresie rozumienia i tworzenia informacji pozwala jednocześnie na integrowanie treści podstaw przedsiębiorczości z treściami języka polskiego.</p>
Kompetencje w zakresie wielojęzyczności	<p>Kompetencje te mogą być kształtowane jednocześnie z poprzednią kompetencją w ten sposób, że uczniowie mogą wyszukiwać zadane informacje, korzystając ze źródeł w językach obcych. Ponadto niektórzy uczniowie przy realizacji treści programowych zawartych w części pt. „Jak się odnaleźć na rynku pracy?” mogą sporządzać dokumenty aplikacyjne (CV i list motywacyjny) w języku obcym.</p> <p>Kształtowanie kompetencji w zakresie wielojęzyczności pozwala na zintegrowanie treści podstaw przedsiębiorczości z treściami realizowanymi w ramach języków obcych.</p>

Kompetencje matematyczne oraz kompetencje w zakresie nauk przyrodniczych, technologii i inżynierii	Zdolność rozwijania i wykorzystywania myślenia i postrzegania matematycznego do rozwiązywania problemów w codziennych sytuacjach będzie kształtowana przy realizacji treści programowych zawartych w części pt. „Jak gospodarować finansami osobistymi?”. Uczniowie, np. licząc zysk z różnych form inwestowania oszczędności, będą kształtowali swoje kompetencje matematyczne. Kształtowanie kompetencji matematycznych pozwala na zintegrowanie treści podstaw przedsiębiorczości z treściami realizowanymi w ramach matematyki, np. w zakresie liczenia odsetek czy procentu składanego.
Kompetencje cyfrowe	Kompetencje cyfrowe kształtowane na lekcjach podstaw przedsiębiorczości obejmują umiejętność korzystania z informacji i danych oraz cyberbezpieczeństwo. Pierwsza z tych umiejętności będzie kształtowana podczas realizacji treści programowych zawartych w każdej z części. Natomiast druga – w części pt. „Jak gospodarować finansami osobistymi?”. Kształtowanie kompetencji cyfrowych pozwala na zintegrowanie treści podstaw przedsiębiorczości z treściami realizowanymi w ramach informatyki.
Kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się	Umiejętności w zakresie uczenia się będą kształtowane podczas realizacji treści programowych zawartych we wszystkich częściach. W części pt. „Kim jest człowiek przedsiębiorczy?” istotne będzie wskazanie uczniom przykładów osób przedsiębiorczych, które osiągnęły sukces, m.in. dzięki uczeniu się przez całe życie. Ponadto w ramach pierwszej części treści programowych kształtowane będą umiejętności w zakresie zarządzania konfliktami. Stosowanie na lekcjach podstaw przedsiębiorczości pracy grupowej pozwoli na ukształtowanie umiejętności konstruktywnej pracy z innymi osobami.
Kompetencje obywatelskie	Realizacja treści programowych zawartych w części pt. „Jak działa gospodarka?” pozwoli uczniowi na zrozumienie pojęć i struktur gospodarczych, a jest to ważna część kompetencji obywatelskich. Kształtowanie kompetencji obywatelskich pozwala na zintegrowanie treści podstaw przedsiębiorczości z treściami realizowanymi w ramach wiedzy o społeczeństwie.
Kompetencje w zakresie przedsiębiorczości	Kompetencja ta będzie realizowana na każdej lekcji podstaw przedsiębiorczości, dzięki temu, że zakres przedmiotu jest zgodny z powszechnie przyjmowaną definicją przedsiębiorczości jako kompetencji kluczowej.
Kompetencje w zakresie świadomości i ekspresji kulturalnej	Wydawałoby się, że w ramach podstaw przedsiębiorczości nie można kształtować świadomości i ekspresji kulturalnej. Ale można np. uczniów zainteresowanych literaturą poprosić o przygotowanie prezentacji nt. obrazu człowieka przedsiębiorczego w literaturze polskiej, a uczniów zainteresowanych filmem poprosić o przygotowanie prezentacji o filmach przedstawiających np. nieetyczne zachowania przedsiębiorców. Pozwoliłoby to połączyć podstawy przedsiębiorczości z tą kompetencją kluczową.

Źródło: opracowanie własne

6. WŁĄCZANIE UCZNIÓW Z INDYWIDUALNYMI POTRZEBAMI EDUKACYJNYMI

Program nauczania pt. Podstawy przedsiębiorczości 2.0 jest tak skonstruowany, że w prosty sposób można go dostosować do potrzeb ucznia z indywidualnymi potrzebami edukacyjnymi – modyfikując treści nauczania, sposoby ich przekazywania lub wymagania. Ponadto należy zwrócić uwagę na fakt, że w programie nauczania Podstawy przedsiębiorczości 2.0 znajdują się treści poświęcone specyfice zatrudnienia osób niepełnosprawnych oraz wsparciu udzielanemu osobom niepełnosprawnym podejmującym działalność gospodarczą. Podczas ich realizacji w klasie, w której znajdują się osoby z niepełnosprawnościami, wskazane by było dostosowanie tych treści do typu niepełnosprawności konkretnego ucznia.

Naczelną zasadą postępowania wobec uczniów z indywidualnymi potrzebami edukacyjnymi powinno być takie kreowanie sytuacji dydaktycznej, aby włączyć ich w normalny tok zajęć. Warunkiem tego jest wsparcie okazane im przez nauczyciela oraz pozostałych uczniów. Aby osiągnąć taki cel, należy podejmować działania wobec całej społeczności szkolnej (uczniów, rodziców, nauczycieli, pracowników administracyjnych), które będą kształtowały postawy akceptacji odmienności, tolerancji i wspierania osób z różnymi problemami. Każda pomoc okazywana przez pojedynczych nauczycieli będzie nieskuteczna, jeżeli osoby z indywidualnymi potrzebami edukacyjnymi będą stygmatyzowane i odtrącane przez pozostałych uczniów. Ewentualnego wsparcia w zakresie działań podejmowanych w stosunku do uczniów z indywidualnymi potrzebami edukacyjnymi nauczyciel podstaw przedsiębiorczości powinien szukać:

- u rodziców ucznia;
- u innych nauczycieli (przede wszystkim u wychowawcy klasy, której uczniem jest osoba z indywidualnymi potrzebami edukacyjnymi);
- u pedagoga, psychologa i dyrektora szkoły;
- w poradniach psychologiczno-pedagogicznych oraz placówkach doskonalenia nauczycieli.

Według opracowanego przez MEN przewodnika *Jak organizować edukację uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi?*³ w procesie kształcenia uczniów z indywidualnymi potrzebami edukacyjnymi istotną rolę odgrywa odpowiednie przygotowanie warunków zewnętrznych. Dla wielu spośród tych uczniów ważne jest usadowanie ich w klasie i tworzenie prawidłowych warunków akustycznych. W przypadku uczniów z wadą słuchu i wadami widzenia może być potrzebne posadzenie

³ Przedstawione na kolejnych trzech stronach sposoby wsparcia uczniów z indywidualnymi potrzebami edukacyjnymi zaczerpnięliśmy z ww. przewodnika opracowanego przez MEN.

ucznia w pierwszej ławce. Uczeń z ADHD nie powinien siedzieć bezpośrednio przy oknie, aby to, co dzieje się za oknem, nie rozpraszało jego uwagi. Uczeń z zespołem Aspergera czy autyzmem nie powinien być narażony na zbyt dużą liczbę bodźców dźwiękowych itp.

Należy również zwrócić uwagę na sposób organizowania przestrzeni w klasie i poza nią. Uczeń poruszający się na wózku inwalidzkim będzie potrzebował takiego ustawienia ławek, aby mógł swobodnie się przemieszczać. Uczeń chory na cukrzycę powinien mieć zapewnione odrębne pomieszczenie dla dokonania pomiaru poziomu cukru i przyjęcia insuliny, a uczeń chory na epilepsję – możliwość odpoczynku po przebytych ataku choroby.

Kolejnym ważnym aspektem jest tworzenie prawidłowych warunków edukacyjnych. Nauczyciel powinien dostosować metody i formy pracy z uczniem do jego możliwości uwarunkowanych dysfunkcjami czy sytuacją społeczną. Wiąże się to na przykład z następującymi działaniami:

- dostosowaniem sposobu komunikowania się z uczniem (np. mówienie z odpowiednim natężeniem głosu, formułowanie wypowiedzi i pytań o prostej konstrukcji, powtarzanie pytań lub instrukcji, udzielanie dodatkowych wyjaśnień, naprowadzanie pytaniami pomocniczymi, zwracanie się wprost do ucznia);
- zachowaniem właściwego dystansu (np. w przypadku ucznia niewidomego należy stanąć blisko, dotknąć go dłonią, aby wiedział, że jest słuchany lub że do niego kierowane jest pytanie, natomiast dla niektórych osób z zespołem Aspergera czy autyzmem dotyk będzie zbyt silnym bodźcem pobudzającym);
- wydłużeniem czasu pracy (np. w sytuacji odpytywania podczas zajęć, pracy klasowej, zajęć manualnych);
- zmianą form aktywności (stosowanie naprzemiennie metod podających i aktywizujących);
- dzieleniem materiału nauczania na mniejsze partie, zmniejszeniem liczby zadań do wykonania, zwiększeniem liczby ćwiczeń i powtórzeń materiału;
- częstym odwoływaniem się do konkretności;
- stosowaniem metody poglądowości – umożliwieniem poznawania wielozmysłowego;
- dostosowaniem liczby bodźców związanych z procesem nauczania (np. nie jest wskazane, aby uczeń z ADHD miał wokół siebie zbyt wiele przedmiotów, nawet jeśli są to pomoce dydaktyczne);
- zastosowaniem dodatkowych środków dydaktycznych i środków technicznych (w niektórych przypadkach nauczyciel będzie musiał dostosować je do możliwości ucznia, np. włączając film, powinien opatrzyć obraz tekstem pisanym, jeśli w grupie jest dziecko niesłyszące, albo powtarzać tekst, jeśli ten uczeń potrafi czytać z ust);
- powtarzaniem reguł obowiązujących w klasie oraz jasnym wyznaczaniem granic i egzekwowaniem ich przestrzegania.

Bardzo ważne jest budowanie motywacji, wyrabianie pozytywnego stosunku do wyzwań stawianych przed uczniem z indywidualnymi potrzebami. Nauczyciel może to osiągnąć poprzez aktywizowanie (stwarzanie warunków dla samodzielnej inwencji ucznia, wykorzystywanie metod aktywizujących), docenianie wysiłków (zauważanie każdej próby rozwiązania zadania, choćby droga rozwiązania nie była najłatwiejsza lub nie zakończyła się sukcesem, np. „Cieszę się, że próbowałeś sobie poradzić”), zachęcanie do podejmowania kolejnych prób (np. „Spróbuj jeszcze raz. Czasem trzeba wiele razy próbować, zanim coś nam wyjdzie. Wierzę, że ci się uda”), chwalenie (docenianie tego, co uczeń umie i co udało mu się osiągnąć, a nie wytykanie błędów).

Pewne działania wspierające uczniów z indywidualnymi potrzebami edukacyjnymi mogą być wsparciem również dla pozostałych uczniów. Do działań tych należy np.:

- przeplatanie zajęć różnymi formami aktywności;
- wprowadzenie krótkich przerw w zajęciach na relaks i odprężenie (jeżeli w klasie nie ma uczniów z ograniczeniami ruchowymi, w czasie tych krótkich przerw mogą być wykonywane ćwiczenia gimnastyczne).

Jednym ze sposobów pracy z uczniami z indywidualnymi potrzebami edukacyjnymi może być praca w grupach. W zależności od potrzeb nauczyciel może łączyć uczniów w grupy jednorodne (o podobnej sprawności, o podobnych zainteresowaniach) – wówczas ma szansę zróżnicować zadania dla poszczególnych grup pod względem stopnia trudności, możliwości uczniów i ich zainteresowań. Może również połączyć uczniów w grupy mieszane – wówczas mogą oni wykonywać różne zadania w ramach jednego zespołu, współpracując, pomagając jedni drugim, ucząc się wzajemnie, osiągając wspólny sukces. Nauczyciel powinien zdecydować, w której grupie dany uczeń pracuje. Praca w grupach jest sposobem wspomagania ucznia zarówno przez nauczyciela, jak i kolegów z klasy. Równocześnie następuje stymulowanie wszystkich uczniów w klasie oraz ich rozwój emocjonalno-społeczny.

7. METODY I FORMY PRACY ORAZ ORGANIZACJA LEKCJI Z PODSTAW PRZEDSIĘBIORCZOŚCI

7.1. Metody i formy pracy na lekcjach podstaw przedsiębiorczości

Program nauczania Podstawy przedsiębiorczości 2.0 oparty jest na teorii progresywizmu, zgodnie z którą nauczyciel przestaje być źródłem wiedzy dla ucznia. Każdy uczeń samodzielnie albo we współpracy z innymi uczniami, rodzicami i nauczycielem kształtuje swoją wiedzę. Oparcie programu nauczania na tej teorii na pierwszym miejscu stawia aktywizujące metody nauczania (np. odwrócona lekcja, gra dydaktyczna, dyskusja, debata, burza mózgów, metoda sytuacyjna, metoda symulacyjna, metoda projektów, studium przypadku i analiza SWOT), a na dalszy plan spycha metody podawcze. Dzięki temu uczniowie będą aktywnie uczestniczyli w zajęciach i nabywali umiejętności kształtujące ich kompetencje kluczowe przydatne w przyszłym życiu.

Jedną z zaproponowanych metod aktywizujących jest metoda **odwróconej lekcji**, na którą chcielibyśmy zwrócić szczególną uwagę w związku z zakładaną samodzielnością uczniów w zdobywaniu wiedzy. Metoda ta polega na tym, że uczniowie najpierw samodzielnie zapoznają się z nowymi treściami, a w szkole pogłębiają je i utrwalają swoją wiedzę oraz zdobywają związane z nią umiejętności. Metoda ta może być wykorzystana w połączeniu z innymi metodami, np. dyskusją, debatą czy burzą mózgów. Połączenie to wyglądałoby w ten sposób, że w domu uczniowie zdobywają nową wiedzę, korzystając z różnych źródeł według wskazówek nauczyciela, a w szkole wykorzystują ją np. w debacie lub w dyskusji. Dzięki temu kształtowane byłyby następujące kompetencje kluczowe:

- w zakresie rozumienia i tworzenia informacji;
- osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się.

Gry dydaktyczne (komputerowe lub dostępne online) stanowią jedną z najbardziej lubianych przez uczniów metod nauczania. Dzięki nim uczniowie poznają różne dziedziny wiedzy w sposób, który kojarzy im się z rozrywką i przyjemnością. Wiele z tych gier świetnie wspomaga kształtowanie postawy przedsiębiorczej, umiejętności oszczędzania, podejmowania decyzji, uczy odpowiedzialności (Spławska-Murmyło i Wawryszuk, 2017). W internecie dostępnych jest wiele różnorodnych gier dydaktycznych z zakresu podstaw przedsiębiorczości, m.in. gry umieszczone na Portalu Edukacji Ekonomicznej NBP – <https://www.nbportal.pl/rozrywka/gry> (dostęp 4 czerwca 2019 r.) oraz Szkolna Internetowa Gra Giełdowa umieszczona na stronie internetowej Warszawskiej Giełdy Papierów Wartościowych SA – <https://www.gpw.pl/sigg> (dostęp

4 czerwca 2019 r.). Zgodnie z trendami polegającymi na stosowaniu mechanizmów gier w procesie uczenia (grywalizacja) proponowane jest również granie przy użyciu popularnych serwisów internetowych (jak np. Kahoot! czy Quizizz).

Bardzo ważną rolę w nauczaniu podstaw przedsiębiorczości odgrywają **metody oparte na bezpośrednich kontaktach, takie jak spotkania, wywiady, wycieczki dydaktyczne, obserwacje uczestniczące**. Uczniowie szczególnie zainteresowani przedmiotem mogą np. przygotować i zaprezentować wywiad ze znaną im osobą przedsiębiorczą lub mogą udać się do sklepu w celu dokonania obserwacji, czy sklep spełnia wszystkie warunki, w jakich powinna odbywać się sprzedaż. Celem wycieczek dydaktycznych mogą być również banki, zakłady ubezpieczeń, przedsiębiorstwa, giełda oraz urzędy administracji publicznej. Dzięki wykorzystaniu tych metod uczeń ma możliwość zapoznania się z procesami gospodarczymi zachodzącymi w rzeczywistości. Metody te stwarzają możliwość konfrontacji zdobytej wiedzy z praktyką gospodarczą.

W procesie zdobywania przez uczniów wiedzy z podstaw przedsiębiorczości wskazane jest wykorzystanie **metody portfolio**. W ramach tej metody szczególne znaczenie ma prowadzenie teczek, do której uczeń wpina sporządzone przez siebie dokumenty. Teczka ta będzie mogła być wykorzystana przez ucznia po zakończeniu kształcenia, kiedy będzie musiał np. sporządzić dokumenty związane z poszukiwaniem pracy (CV, list motywacyjny) czy z podejmowaniem działalności gospodarczej. Jeżeli każdy uczeń ma dostęp do komputera, dużo lepszym rozwiązaniem niż prowadzenie portfolio w tradycyjnej formie jest prowadzenie e-portfolio. W e-portfolio uczniowie gromadzą sporządzone dokumenty w formie elektronicznej i mają do nich dostęp przez internet. Formą dokumentowania pracy ucznia są także „zbiory ćwiczeń”, prowadzone przez każdego ucznia indywidualnie. W zbiorze tym uczeń rozwiązuje zadania zarówno w czasie lekcji, jak i w domu.

Inną metodą nauczania, która powinna być często wykorzystywana w procesie nauczania–uczenia się podstaw przedsiębiorczości, jest kierowanie nabywaniem umiejętności praktycznych. Metoda ta jest szczególnie przydatna w trakcie realizacji tych części materiału nauczania, w których uczeń zdobywa nowe umiejętności lub doskonali już posiadane.

Metoda projektów w nauczaniu podstaw przedsiębiorczości może być wykorzystana w trakcie realizacji różnych części materiału nauczania (np. „Jak gospodarować finansami osobistymi?” czy „Jak prowadzić własne przedsiębiorstwo?”). W przypadku wykorzystania tej metody w trakcie realizacji materiału nauczania związanego z podejmowaniem działalności gospodarczej – w zależności od uzdolnień uczniów i ich zainteresowania przedmiotem – jedna grupa uczniów może przygotować projekt dla jednoosobowej działalności gospodarczej, a inne grupy uczniów (bardziej uzdolnionych i zainteresowanych przedmiotem) dla spółki z ograniczoną odpowiedzialnością, spółki jawnej czy spółki komandytowej.

Kolejną z metod nauczania jest **metoda symulacyjna**. Polega ona na stworzeniu uproszczonego (modelowego) fragmentu rzeczywistości. Metoda ta zapewnia z jednej

strony kształtowanie umiejętności w warunkach zbliżonych do praktyki gospodarczej, z drugiej zaś pozwala na uniknięcie konsekwencji nieudanych prób. Metoda ta może być wykorzystana w trakcie realizacji następujących partii materiału nauczania: komunikacja interpersonalna, negocjacje, racjonalne inwestowanie i oszczędzanie (fikcyjne przekazanie uczniom określonej kwoty na inwestycje giełdowe, podejmowanie przez nich decyzji o zakupie i sprzedaży papierów wartościowych oraz rejestrowanie osiągniętych zysków lub poniesionych strat) oraz aktywne poszukiwanie pracy (symulowana rozmowa kwalifikacyjna).

Tradycyjne metody nauczania (np. wykład, rozmowa nauczająca, praca z tekstem) powinny być jedynie uzupełnieniem metod aktywizujących.

Na lekcjach podstaw przedsiębiorczości częściej stosowane będą formy pracy zbiorowej (praca w grupach i praca z całą klasą), ale niektóre zadania realizowane przez uczniów (np. wyszukiwanie informacji) będą wymagały pracy indywidualnej.

7.2. Organizacja lekcji z podstaw przedsiębiorczości

Stosowanie aktywizujących metod nauczania na lekcjach podstaw przedsiębiorczości będzie skuteczniejsze, jeżeli miejsce realizacji zajęć zostanie odpowiednio zaaranżowane (ustawienie krzesel w okręgu sprzyja np. takim metodom jak burza mózgów czy dyskusja). Natomiast w przypadku zastosowania form pracy grupowej miejsce prowadzenia zajęć powinno zapewnić własną, w miarę niezależną przestrzeń do pracy dla każdej z grup.

Należy dążyć do tego, aby przynajmniej kilka lekcji podstaw przedsiębiorczości było realizowanych w terenie. Wycieczki na giełdę, do banków czy przedsiębiorstw na pewno będą dla uczniów atrakcją. Ta forma organizacji zajęć jest szczególnie polecana przy realizacji jednostek lekcyjnych zawartych w części trzeciej pt. „Jak funkcjonuje przedsiębiorstwo?”.

Formą uatrakcyjnienia zajęć jest też zapraszanie do szkoły gości, np. powiatowego rzeczownika konsumentów, przedsiębiorców czy pracowników administracji skarbowej. Ta forma organizacji zajęć jest szczególnie polecana przy realizacji jednostek lekcyjnych zawartych w częściach:

- czwartej pt. „Jak gospodarować finansami osobistymi?”;
- piątej pt. „Jak się odnaleźć na rynku pracy?”;
- szóstej pt. „Jak prowadzić własne przedsiębiorstwo?”.

Zajęcia, które odbywają się w szkole bez zaproszonych gości, również powinny być atrakcyjne dla uczniów. Można to osiągnąć, jeżeli będą odbywały się w pracowni wyposażonej co najmniej w:

- stanowisko komputerowe dla nauczyciela podłączone do sieci lokalnej z dostępem do internetu;

- stanowiska komputerowe dla uczniów (jedno stanowisko dla jednego ucznia) podłączone do sieci lokalnej z dostępem do internetu i podłączeniem do drukarki;
- projektor multimedialny, tablicę multimedialną oraz urządzenia umożliwiające nagrywanie i odtwarzanie scenek sytuacyjnych czy dyskusji.

7.3. Wykorzystanie ogólnodostępnych zasobów cyfrowych w nauczaniu podstaw przedsiębiorczości

Wielu uczniów w celu poszukiwania informacji będzie korzystało wyłącznie z mediów elektronicznych. W tej sytuacji zadaniem nauczyciela jest uświadomienie im, gdzie i jak mają szukać potrzebnych informacji oraz jak sprawdzać ich rzetelność. Pomocne w tym może być wskazanie uczniom jako źródła informacji zasobów cyfrowych gromadzonych przez instytucje publiczne oraz inne podmioty zaufania publicznego.

Tabela 3. Ogólnodostępne zasoby cyfrowe gromadzone przez instytucje publiczne i inne podmioty, które mogą być wykorzystane przy realizacji programu nauczania Podstawy przedsiębiorczości 2.0

Część programu nauczania	Rekomendowane zasoby
Część pierwsza „Kim jest człowiek przedsiębiorczy?”	http://www.scholaris.pl http://www.akademiaparp.gov.pl/ https://www.nbportal.pl/
Część druga „Jak działa gospodarka?”	www.stat.gov.pl https://www.nbportal.pl/
Część trzecia „Jak działa przedsiębiorstwo?”	http://www.scholaris.pl http://www.akademiaparp.gov.pl/ https://www.nbportal.pl/
Część czwarta „Jak gospodarować finansami osobistymi?”	https://www.gpw.pl/szkola-gieldowa https://www.knf.gov.pl https://www.uokik.gov.pl https://rf.gov.pl
Część piąta „Jak odnaleźć się na rynku pracy?”	https://www.pip.gov.pl https://www.zus.pl/baza-wiedzy/lekcje-z-zus/o-projekcie
Część szósta „Jak prowadzić własne przedsiębiorstwo?”	https://www.biznes.gov.pl/pl http://www.akademiaparp.gov.pl/ http://www.scholaris.pl

Źródło: opracowanie własne

8. METODY SPRAWDZANIA OSIĄGNIĘĆ UCZNIÓW I KRYTERIA OCENY

Do oceniania uczniów w ramach podstaw przedsiębiorczości proponujemy wykorzystanie dwóch metod oceniania – oceniania wspierającego (kształtującego, jakościowego, bieżącego) i oceniania sumującego (oceniania postępów w nauce, tradycyjnego).

Ocenianie wspierające

Ta forma oceniania wpisuje się w założenia konstruktywizmu – jeżeli uczeń samodzielnie kształtuje swoją wiedzę, to zarówno on, jak i jego rodzice, oczekują, że:

- na bieżąco będą informowani o prawidłowym bądź nieprawidłowym przebiegu procesu uczenia się;
- zostaną wprowadzone szybkie zmiany w procesie uczenia – w sytuacji, gdy przebiega on nieprawidłowo.

Ocenianie wspierające pozwala poprawiać na bieżąco proces kształcenia i zidentyfikować najkorzystniejszy dla każdego ucznia sposób nauki. Ta forma oceniania jest szczególnie przydatna wobec uczniów z indywidualnymi potrzebami edukacyjnymi, ponieważ – w przeciwieństwie do oceniania sumującego – nie zakłada ona porównywania ich z ustalonym wzorcem, który z reguły nie przystaje do ich indywidualnych możliwości.

Podstawowym narzędziem w ocenianiu kształtującym jest informacja zwrotna. Powinna być ona przekazywana uczniowi w jak najkrótszym czasie od sytuacji dydaktycznej, której dotyczy. Nie może być ona suchym stwierdzeniem faktu (np. dobrze, źle), lecz powinna zawierać elementy opisowe. Powinna informować ucznia, w którym momencie nauczania on się znajduje oraz gdzie powinien być i co musi zrobić, aby osiągnąć cel.

Innymi narzędziami oceniania kształtującego są: obserwacje ucznia, jego własna samoocena czy oceny dokonywane przez innych uczniów (oceny koleżeńskie).

Samoocena sprawia, że uczniowie biorą odpowiedzialność za proces uczenia się, rozumieją, po co się uczą, wiedzą, czego jeszcze muszą się dowiedzieć, łatwiej przyznają się do niewiedzy i zadają pytania, kiedy czegoś nie rozumieją. Samoocena pozwala dostrzec porażki z innej perspektywy – to nie okoliczności zewnętrzne są ich przyczyną. Uczeń musi więc poddać refleksji to, ile czasu poświęcił na naukę, czy starannie się przygotował, czy pracował samodzielnie (Szedzianis, 2017).

Dzięki ocenie koleżeńskiej uczniowie uczą się „od siebie”, a dodatkowo ćwiczą udzielanie informacji zwrotnej bez bolesnej krytyki i agresji oraz umiejętność aktywnego słuchania; namawiamy też uczniów do zadawania pytań sprawdzających prawidłowe zrozumienie przekazywanych uwag, parafrazowanie. Ocena koleżeńska może polegać na: sprawdzaniu ćwiczeń, informacji zwrotnej do pracy, wypowiedzi, a nawet sprawdzaniu klasówek (*Przewodnik dla nauczyciela – Geografia – ocenianie*. Brak roku wydania).

W ocenianiu kształtującym bardzo przydatne są nagrania wideo zachowań ucznia w czasie lekcji.

Ocenianie sumujące

Ocenianie sumujące pozwala nauczycielowi sprawdzić stan wiedzy ucznia i wypełnić obowiązki wynikające z rozporządzenia w sprawie oceniania. W ramach oceniania sumującego oceniane są osiągnięcia edukacyjne ucznia – poprzez porównanie posiadanych przez niego wiadomości i umiejętności z wymaganiami edukacyjnymi zapisanymi w podstawie programowej i programie nauczania.

Wymagania edukacyjne należy dostosować do indywidualnych potrzeb rozwojowych i edukacyjnych oraz możliwości psychofizycznych ucznia:

- 1) **posiadającego orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego** – na podstawie tego orzeczenia oraz ustaleń zawartych w indywidualnym programie edukacyjno-terapeutycznym;
- 2) **posiadającego orzeczenie o potrzebie indywidualnego nauczania** – na podstawie tego orzeczenia;
- 3) **posiadającego opinię poradni psychologiczno-pedagogicznej** o specyficznych trudnościach w uczeniu się lub inną opinię poradni psychologiczno-pedagogicznej wskazującą na potrzebę takiego dostosowania – na podstawie tej opinii;
- 4) **objętego pomocą psychologiczno-pedagogiczną w szkole⁴** – na podstawie rozpoznania indywidualnych potrzeb rozwojowych i edukacyjnych oraz indywidualnych możliwości psychofizycznych ucznia dokonanego przez nauczycieli i specjalistów.

Narzędziami wykorzystywanymi w ocenianiu sumującym są: testy, prace pisemne, ćwiczenia, odpowiedzi ustne, zrealizowane projekty, przygotowane prezentacje czy referaty.

Przy ocenianiu prac pisemnych, w których występuje punktacja, proponujemy przyjąć następujące zasady przyznawania ocen:

⁴ Punkt 4 obejmuje tych uczniów, którzy nie posiadają ani orzeczeń wymienionych w punktach 1 i 2, ani opinii wymienionej w punkcie 3.

- ocena niedostateczna: poniżej 30% punktów;
- ocena dopuszczająca: 31–50% punktów;
- ocena dostateczna: 51–70% punktów;
- ocena dobra: 71–89% punktów;
- ocena bardzo dobra: 90–94% punktów;
- ocena celująca: 95–100% punktów.

Przy korzystaniu z pozostałych narzędzi oceniania sumującego, przy których nie można zastosować punktacji, proponujemy opisowe kryteria oceniania przedstawione w tabeli 4.

Tabela 4. Opisowe kryteria oceniania w ramach podstaw przedsiębiorczości

Ocena	Kryteria
1 (niedostateczna)	Uczeń: <ul style="list-style-type: none"> • nie rozumie poleceń nauczyciela; • nie zapamiętuje podstawowych wiadomości; • odrzuca pomoc nauczyciela i kolegów w trakcie zajęć; • nie wykonuje poleceń, ćwiczeń, prac domowych; • nie uczestniczy w wykonywaniu zadań w zespole; • nie prowadzi zeszytu przedmiotowego, portfolio i zeszytu ćwiczeń.
2 (dopuszczająca)	Uczeń: <ul style="list-style-type: none"> • częściowo rozumie polecenia nauczyciela; • zapamiętuje podstawowe wiadomości i potrafi je odtworzyć z pomocą nauczyciela; • rozpoznaje, nazywa i charakteryzuje z pomocą nauczyciela poznane pojęcia i dokumenty; • wykonuje z pomocą nauczyciela proste polecenia i ćwiczenia; • uczestniczy w wykonywaniu zadań w zespole; • prowadzi zeszyt przedmiotowy, portfolio i zeszyt ćwiczeń.
3 (dostateczna)	Uczeń: <ul style="list-style-type: none"> • rozumie polecenia i instrukcje; • zapamiętuje podstawowe wiadomości i odtwarza je samodzielnie; • rozumie omawiane zagadnienia; • samodzielnie i poprawnie wykonuje proste zadania; • umie zastosować zdobyte umiejętności w praktyce; • aktywnie uczestniczy w wykonywaniu zadań w zespole; • systematycznie prowadzi zeszyt przedmiotowy, portfolio i zeszyt ćwiczeń.

Ocena	Kryteria
4 (dobra)	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> • rozumie polecenia i instrukcje; • zna omawiane na lekcjach zagadnienia i potrafi je zaprezentować w sposób logiczny i spójny; • rozumie omawiane na lekcjach zagadnienia i umie je wyjaśnić innym osobom; • potrafi formułować wnioski; • uczestniczy w dyskusjach i broni swojego stanowiska; • aktywnie uczestniczy w lekcjach; • poprawnie i sprawnie wykonuje zadania; • umie poprawnie zastosować zdobyte umiejętności w praktyce; • wykazuje zainteresowanie problematyką ekonomiczną; • systematycznie i starannie prowadzi zeszyt przedmiotowy, portfolio i zeszyt ćwiczeń.
5 (bardzo dobra)	<p>Na ocenę bardzo dobrą uczeń spełnia kryteria jak na ocenę dobrą oraz dodatkowo:</p> <ul style="list-style-type: none"> • posiada bogate wiadomości z zakresu wszystkich treści nauczania podstaw przedsiębiorczości; • wykazuje zainteresowanie zjawiskami ekonomicznymi oraz dodatkowymi źródłami informacji dotyczącymi omawianych treści nauczania; • umie samodzielnie poszukiwać informacji w różnych źródłach oraz je selekcjonować; • właściwie interpretuje zjawiska gospodarcze; • potrafi w sposób twórczy rozwiązywać problemy; • kieruje pracą zespołu; • uczestniczy w konkursach i olimpiadach ekonomicznych i uzyskuje wyróżniające wyniki na poziomie szkolnym.
6 (celująca)	<p>Na ocenę celującą uczeń spełnia kryteria jak na ocenę bardzo dobrą oraz dodatkowo:</p> <ul style="list-style-type: none"> • wykazuje szczególne zainteresowanie gospodarką i ekonomią; • zdobywa dodatkową wiedzę z zakresu omawianych zagadnień i przekazuje ją innym uczniom; • uczestniczy w konkursach i olimpiadach ekonomicznych i uzyskuje wyróżniające wyniki na poziomie ponadszkolnym; • podejmuje się (indywidualnie lub w zespole) wykonania dodatkowych zadań znacznie wykraczających poza program nauczania.

Źródło: opracowanie własne

W statutach niektórych szkół znajdują się zapisy dotyczące możliwości poprawiania ocen. W takiej sytuacji rozwiązania przyjęte przy poprawianiu ocen z podstaw przedsiębiorczości powinny być zgodne z zapisami statutu szkoły. Jeżeli statut szkoły nie zawiera zapisów dotyczących poprawiania ocen, to nauczyciel podstaw przedsiębiorczości w przedmiotowym systemie oceniania może zaproponować takie rozwiązania w tym zakresie, jakie uzna za skuteczne. Proponujemy następujące rozwiązania w zakresie poprawiania ocen:

- a) poprawianie ocen bieżących z podstaw przedsiębiorczości przez uczniów z różnych klas powinno odbywać się w formie pisemnej lub ustnej na dodatkowych zajęciach zorganizowanych np. na lekcji zerowej – w terminach ustalonych na początku roku szkolnego (np. w każdy drugi czwartek miesiąca na lekcji zerowej jest możliwość poprawiania ocen z poprzedniego miesiąca);
- b) uczeń może przystąpić jeden raz do poprawy każdej niesatysfakcjonującej go oceny bieżącej;
- c) o zamiarze przystąpienia do poprawy oceny uczeń powinien poinformować nauczyciela na tydzień przed terminem poprawy;
- d) przystąpienie do poprawy oceny nie powoduje wymazania poprzedniej oceny bieżącej – przy wystawianiu ocen śródrocznych i końcowych będą uwzględniane wszystkie oceny uzyskane przez ucznia, a więc zarówno oceny poprawiane, jak i poprawione.

9. EWALUACJA PROGRAMU

Systematyczna ewaluacja programu nauczania Podstawy przedsiębiorczości 2.0 jest warunkiem jego skuteczności, ponieważ tylko ona zapewni monitorowanie, a przede wszystkim udoskonalenie programu. Efektem ewaluacji powinno być dostosowanie programu do potrzeb i możliwości uczniów, specyfiki i charakteru szkoły, do jej bazy dydaktycznej oraz do przepisów wewnętrznych obowiązujących w szkole (m.in. do statutu szkoły, szkolnego zestawu programów nauczania i innych wewnętrznych regulaminów obowiązujących w szkole). Narzędziami wykorzystywanymi w procesie ewaluacji programu nauczania są: ankiety, wywiady, arkusze obserwacji, notatki, zestawienia oraz prace uczniów, np. prace klasowe, testy, prezentacje czy dokumentacje projektów.

Pierwszą ewaluację należy przeprowadzić przed zarekomendowaniem dyrektorowi szkoły wprowadzenia tego programu do szkolnego zestawu programów nauczania. Jest to tzw. ewaluacja przedempiryczna. Na jej podstawie należy podjąć decyzję o tym, czy zaproponować dyrektorowi właśnie ten program. A jeżeli decyzja jest pozytywna, to czy rozpocząć jego realizację bez zmian, czy po dokonaniu korekt. W ramach ewaluacji przedempirycznej sprawdza się przede wszystkim zgodność programu z podstawą programową oraz dostosowanie programu do specyfiki uczniów i do posiadanej przez szkołę bazy dydaktycznej.

Jeżeli decyzją dyrektora program nauczania Podstawy przedsiębiorczości 2.0 został wprowadzony do szkolnego zestawu programów nauczania, to w trakcie jego realizacji należy dokonywać tzw. ewaluacji formatywnej. Jej celem jest wprowadzenie ewentualnych zmian w programie w trakcie jego realizacji. Zmiany te mogą polegać na:

- dodaniu lub usunięciu niektórych treści nauczania i związanych z nimi celów szczegółowych (oczywiście jest to możliwe tylko w przypadku tych treści, które wykraczają poza podstawę programową);
- wprowadzeniu innych metod lub technik nauczania;
- innym rozdziale godzin na poszczególne jednostki.

W związku z tym, że wpływ na wiele treści nauczania zawartych w programie Podstawy przedsiębiorczości 2.0 mają obowiązujące przepisy prawne, należy zwracać szczególną uwagę na ten aspekt ewaluacji. Jeżeli zmieniają się przepisy prawne regulujące występujące w programie zagadnienia (np. przepisy o ochronie praw konsumentów lub o podejmowaniu działalności gospodarczej), to w trybie natychmiastowym należy dokonać odpowiednich zmian w programie nauczania.

Ewaluacja formatywna pozwala sprawdzić adekwatność i aktualność programu oraz jakość procesu kształcenia opartego na zawartych w nim treściach. Ważnym narzędziem ewaluacji formatywnej są informacje zwrotne (*feedback*) otrzymywane

od uczniów i ewentualnie od rodziców. Również każde badanie osiągnięć uczniów stanowi pośrednią ewaluację programu. Na tej podstawie można stwierdzić, które cele programowe zostały zrealizowane w pełni, które – częściowo, a które w ogóle nie zostały zrealizowane. W związku z tym, że z podstaw przedsiębiorczości nie ma żadnego egzaminu zewnętrznego, do badania osiągnięć można wykorzystać testy opracowane przez nauczyciela lub testy tworzone przez wydawnictwa.

Po zakończeniu realizacji programu nauczania w każdej klasie należy przeprowadzić ewaluację sumatywną. Ewaluacja sumatywna to ostateczna i całościowa ocena programu. Ma określić, jakie zmiany wiedzy i umiejętności uczniów zaszły w czasie realizacji programu i czy zostały osiągnięte zamierzone cele. Jej celem jest podjęcie decyzji o kontynuowaniu realizacji programu w kolejnym roku szkolnym lub rezygnacji z niego.

W proces ewaluacji programu nauczania na każdym etapie powinni być zaangażowani nie tylko nauczyciele, uczniowie i dyrekcja szkoły, lecz także interesariusze zewnętrzni szkoły, którzy mogą wystąpić jako niezależni eksperci (np. współpracujący ze szkołą przedsiębiorcy, powiatowy rzecznik konsumentów, rodzice). Angażując w proces ewaluacji osoby z zewnątrz, trzeba je poinformować o podstawowych ograniczeniach, tj. o tym, że program nauczania musi być zgodny z podstawą programową oraz że przewidziana na jego realizację liczba godzin jest określona w rozporządzeniu Ministra Edukacji Narodowej.

BIBLIOGRAFIA

- Bryńska A., Wolańczyk T., *Dziecko z zaburzeniami tikowymi w szkole i w przedszkolu. Informacje dla pedagogów i opiekunów*, Ośrodek Rozwoju Edukacji, Warszawa 2010.
- Cybulska R., Derewlana H., Kacprzak A., *Uczeń ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi w systemie edukacji w świetle nowych przepisów prawa oświatowego*, Ośrodek Rozwoju Edukacji, Warszawa 2017.
- Gałaś M., *(Re)konstruowanie edukacji. Teoria i praktyka pedagogiki konstruktywistycznej*, „Refleksje. Zachodniopomorski Dwumiesięcznik Oświatowy”, listopad/grudzień 2016, nr 6, Zachodniopomorskie Centrum Doskonalenia Nauczycieli.
- Góralczyk E., *Dziecko przewlekle chore. Psychologiczne aspekty funkcjonowania dziecka w szkole i w przedszkolu. Informacje dla pedagogów i opiekunów*, Centrum Metodyczne Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej, Warszawa 2009.
- Gryczman E., *Ewaluacja programu nauczania*, MODN Konin, <https://www.modn.konin.pl> [dostęp 15 kwietnia 2019].
- Jagielska G., *Dziecko z autyzmem i zespołem Aspergera w szkole i w przedszkolu. Informacje dla pedagogów i opiekunów*, Ośrodek Rozwoju Edukacji, Warszawa 2010.
- Jak organizować edukację uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi?*
Przewodnik, Ministerstwo Edukacji Narodowej, Warszawa 2010.
- Kupisiewicz Cz., Kupisiewicz M., *Słownik pedagogiczny*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2009.
- Programy nauczania w rzeczywistości szkolnej. Tworzenie – wybór – ewaluacja*, Ośrodek Rozwoju Edukacji, Warszawa.
- Przewodnik dla nauczyciela – Geografia – ocenianie*, Fundacja Drabina Rozwoju, Warszawa.
- Spławska-Murmyło M., Wawryszuk A., *Rozwijanie postawy przedsiębiorczej oraz racjonalnego decydowania w ramach edukacji informatycznej*, Ośrodek Rozwoju Edukacji, Warszawa 2017.
- Srebnicki T., Wolańczyk T., *Dziecko z ADHD w szkole i w przedszkolu. Informacje dla pedagogów i opiekunów*, Ośrodek Rozwoju Edukacji, Warszawa 2010.
- Szedzianis E., *Ocenianie wspierające aktywność badawczą uczniów w ponadpodstawowej edukacji przyrodniczej*, Ośrodek Rozwoju Edukacji, Warszawa 2017.
- Strona internetowa Europejskiej Agencji ds. Specjalnych Potrzeb i Edukacji Włączającej, <https://www.european-agency.org/>.
- Strona internetowa Fundacji SYNAPSIS, <http://www.synapsis.org.pl/>.
- Strona internetowa Miejskiego Ośrodka Doskonalenia Nauczycieli w Koninie, <https://www.modn.konin.pl>.
- Strona internetowa Zarządu Oddziału Związku Nauczycielstwa Polskiego w Gliwicach, <http://gliwice.znp.edu.pl>.

Grzegorz Kwiatkowski – doktor nauk ekonomicznych, nauczyciel akademicki z 10-letnim stażem pracy (Wydział Ekonomiczny UMCS w Lublinie). Autor publikacji naukowych (m.in. *Przedsiębiorstwa państwowe we współczesnej gospodarce*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2018) i dydaktycznych (*Ekonomia w zarysie*, Ekonomik, 2017). Autor bloga popularnonaukowego poświęconego ekonomii i gospodarce (www.ekonomiawprzykladach.pl).

Jacek Musiałkiewicz – magister (SGH 1992), przedsiębiorca i praktyk życia gospodarczego – od ponad 25 lat prowadzi działalność gospodarczą, którą przez 20 lat łączył z pracą zawodową, w której zajmował takie stanowiska jak: nauczyciel przedmiotów ekonomicznych, specjalista ds. analiz bankowych, główny księgowy, dyrektor finansowy, prezes zarządu spółki z o.o. Autor podręczników i ćwiczeń dla uczniów szkół ponadpodstawowych (*Zarys przedsiębiorczości*, Ekonomik, 2015, *Podjęmowanie i prowadzenie działalności gospodarczej*, Ekonomik, 2019).